

ASAYİS — ANARŞİ — DESPOTİZM
veya
İKTİDAR ile HÜRRIYET arası DENGİ

Prof. Dr. İlhan ARSEL

Ünlü bir Alman hukukçusu, IHERING, Devlet denilen müessesinin İKTİDAR unsurunu eleştirirken maddî ve cebri nitelikte bir kuvvet'in mevcudiyetini Devlet'in varlığı için şart görür. Ona göre tarih'in daha ilk devirlerinden bugüne gelinceye kadar insan toplulukları iktidar'ın en kötü, en tahammül edilmez en korkunç şekilleri altında yasabilmişler, ve devlet kudretinin en despotik, en amansız ve en delice bir şekilde kullanıldığı hallerde dahi ortada bir devlet var olabilmıştır. Yani DESPOTİZM pek âlâ bir devlet şekli olabilmıştır. Fakat İKTİDAR denilen kuvvetin olmadığı yerde devlet'ten bahsetmek mümkün değildir; değildir çünkü devlet kudretinin var olmadığı yerde ANARŞİ var demektir — zira toplum düzeni ancak bu düzeni sağlayacak bir İKTİDAR ile kaimdir —, Anarşi'nin hüküm sürdüğü yerde de devlet'ten bahsedilemez. ANARŞİ ile DEVLET bir arada bulunamaz ve ANARŞİ hiç bir şekilde DEVLET şekli olamaz.¹

Her ne kadar tarih bu görüşe hak vermekte ise de şu da muhakkak ki Devlet müessesesinin hayatıyetine son veren şey sadece ANARŞİ değil, fakat aynı zamanda despotizm'dir, ve aslında ANARŞİ ile DESPOTİZM deyimleri arasında, aynı felaketli sonucu yaratma bakımından farklılık yoktur. Farklılık sadece zaman unsurundadır :

Biri, yani Anarşi derhal etkisini yaratır ve Devlet'in en kısa zaman içerisinde yok olması sonucunu doğurur, Despotizm ise, zamanla ve için için işleyerek devleti ve toplumu yer ve aynı yok edici sonuca sürükler. Çünkü despotizm kişi'yi ve toplumu öylesine

¹ P. Wigny, *Droit Constitutionnel; Principes et Droit Positive*, (1952, Vol. I, sh. 106).

atıl ve hasta bir vücut haline getirir ki böyle bir vücudun er veya geç çürümesi mukadderdir. İstibdat rejiminin anarşi denilen müsi-betten de daha tehlikeli olduğu gerçeğini Batı ülkeleri daha Orta Çağ devirlerinde anlamışlardır. Batının siyasal ve sosyal alanda yarattığı mutlu sonuç ve demokratik gelişme bu gerçekten doğma bir sonuçtur. Anarşi'yi önlemek için diktatorya yollarına kaçmamak gereğini tam şekilde anlamıştır Batı. Bunun anlayamayan ülkelerdir ki anarşiyi diktatoryal usullerle önlemek yüzünden anarşiden kurtulamazlar. Orta Doğu ülkeleri içerisinde Batı'da ki gerçeği ilk olarak gören ve buna erişilmesi gereken bir amaç gözü ile bakan Atatürk Türkiye'si olmuştur.^{1a}

Fakat Atatürk'ten bu yana bu amaca yönelmişlik Türkiye için bir hayal olmuştur. Buna mukabil Orta Doğu'nun diğer bazı ülkele-rinin liderleri arasında «Anarşi»nin «İstibdat/Diktatorya» kadar zararlı ve tehlikeli olduğunu kavrayan ve, her ne kadar iktidara geldikleri zaman uygulamaları da, bu güzel fikirleri savunanlar vardır. Halen Mısır Başkanı olan Enver Sedat, ki Mısır İhtilâlinin liderlerinden biri idi bir vakitler, 1957 yılında yayınladığı bir kitabında şöyle diyordu: «Zaman ve tecrübe şunu öğretiyor ki 'İstibdat' denilen şey ile 'anarşi' arasında fark yoktur, şu nedenle ki her ikisi de uygarlık, adâlet, ahlâk ve akıl değerlerini yok edecek sonuçlarda birleşir».^{1b}

Evet istibdat rejimlerinin milletleri götürdüğü nokta böylesi-ne yıkıcı, ve böylesine öldürücüdür. Bunu milletce her kesten iyi bilmemiz gerek. Tarihte nice örnekler arasından kendi kurduğumuz devletleri ve meselâ Osmanlı devletini alalım. Eşine az rastlanır bir istibdat idaresi altında Osmanlı toplumu kendi yaşantısını, ilk ikiyüz yılharic, tam manasiyle bir «Hasta adam» olarak sürdürmüştür. Eğer Avrupa'daki büyük devletler rekabeti olmamış olsaydı ve böylece Osmanlı devleti'ni Rusya'ya karşı, (O da tabii sırf kendi öz çıkarları yüzünden) koruyan bir Batı İttifakı bulunmasaydı, Osmanlı toplumu isim bırakmacasına yok olup gitmişti. İlk iki yüz yıllık devre içerisinde dahi bu toplum, askeri zaferler hariç, fikir ve kültür yönünden esenlilik ve yaratıcılık göstermiş değildir. Despotik idare tarzının kökünden kazdığı hür düşünce, hür fikir ve hür yaşantının yokluğu onu ölü vücut halinde sürüklemiş götürmüştür. Despotizm her yerde veher zaman bu öldürücü sonucu yaratmıştır,

^{1a} Bk. : İlerde sh. 180.

^{1b} Anwar El-Sadat, *Revolt on Nile*, (The John Day Company, New York 1957, sh. 136).

fakat ne var ki etkisini uzun vade hesabıyla yürütmüştür. Bundan dolaydır ki despotizm'i anarşi'ye nazaran ehveni şer sanmak ve **Anarşiyi** önlemek gayesiyle her ne bahasına olursa olsun İktidar'ın sınırsız ve kahredici uygulamalarına sapmak akıl kârı bir iş değildir. Asıl olan İKTİDAR ve HÜRRİYET dengesinde, hürriyetle ilgili kefe'yi feda etmemek ve hattâ bu kefe'ye ağırlık vermektir. Bu akıllığı gösterebilen ülkelerdir ki ancak gelişme ve demokrasiye erişme ve mutluluğa kavuşma şansına sahip olabilirler. Gelişmenin var olabilmemesinin başlıca iksiri de hürriyet rejimini ayakta tutabilmek ve ASAYİŞ düzenini ve toplum huzurunu şiddet ve baskı çarelerine başvurmadan kurabilmektir.

Kamu düzenini ve Asayişini var kılmanın yolları

Kamu düzenini ve toplum huzurunu — Asayişini — sağlamanın pek çeşitli yolları ve usulleri vardır : Bir yelpazenin çeşitli kanatları misali, dehşet saçıp sindirme'lerden melek sabriyle İblis'i bile yumuşatanına varıncaya kadar. Bu usuller içerisinde başarılması en güç olan, hiç şüphesiz ki, kutsal sayılabilecek nitelikte olan fikir ve düşünce hürriyetini asayiş uğruna feda etmeden iktidarı akıllıca kullanıp âdil bir idare sistemi kurabilmektir. En kolay ve fakat aynı zamanda, uzun vade itibarıyla, en zararlı olanı ise hürriyetleri ve özellikle hür düşünceyi ve fikir ayrılıklarını kökünden kazıyacak çarelere gitmektir. Şu veya bu şekilde korku yaratıp, bir takım İktidar canbazlıkları ile baskı ve polis rejimi kurup fikir çatışmalarına — ve tehlikeli sanılan görüşlere — son verici ve sahte bir fikir birliği havası yaratıcı tutum, her zaman ve her yerde kolaylıkla ve basit tehditler, hapisler, ipe çekmelerle sağlanabilir sağlanmıştır da. Bu ilkel ve kolay usuller Orta Çağ sonlarına gelinceye kadar Batı'nın büyük ızdırablarla denemiş olduğu ve artık bir daha geri dönmek üzere terkettiği bir usuldür. O Ortaçağ usulleri ki Batı'ya medeniyet yürüyüşünde en azından bin yıl kaybettirmiştir. Orta Çağ'ın özelliği asayişini sağlama uğruna hürriyeti yok etme siyaseti olmuştur. «Orta Çağ Düşünce Tarzı Üzerinde Araştırma» adlı kitabın yazarı G. G. Coulton² hür düşünceyi ve serbest fikri yok etme metodlarını o eski karanlı devirlerin başlıca özelliği olarak görürken şöyle der : «Orta Çağ zihniyetinin gücünü yapan şey düzensiz bu yeryüzünde kamu düzeni yaratabilme amacına, her şeyi feda edercesine, yönelmişlik idi. Bu amacın insanları ASAYİŞ,

² G. G. Coulton, *Studies In Medieval Thought*, (New York, Russel & Russell, 1965).

BİRLİK - BERABERLİK gibi kavramlarla büyülenmişlerdi. Bu hal, bazı üzücü sosyal huzursuzlukların onlarda yarattığı yansımaların sonucu idi. Kanunsuz barbarlıklara ve bilgisizliklerin karanlıklarına dalmaktansa her şey razı olmak, onlara çok daha ehven görünmekteydi. Bundan dolayıdır ki ne Kadim çağlarda ve ne de Modern yüzyıllarda rastlamadığımız kadar şiddetli bir **ASAYİŞ** ihtiyacı konusunda ısrar etmişlerdir.»³

Ve yine bundan dolayıdır ki Orta Çağ, kendisini anarşiden kurtaracak olan her türlü despotizme, her türlü hürriyet kısıntılarına, sanki kurtarıcıya kavuşuyormuşcasına, kollarını açmıştı. Fakat şunu hatırlatmak gerekir ki kamu düzenini ve siyasi huzuru sağlamak maksadıyla hür ve serbest düşünceye ve fikir ayrılıklarına imkan verilmediği o eski karanlık çağlarda bile Batı'da hürriyet savunmasını yapmış düşünürler ve hattâ siyaset adamları eksik olmamıştır. Bu düşünürler, ki sayıları öyle pek az da değildi, hiç bir şey uğruna — yani ne asayiş, ne millî çıkar, ne devlet güvenliği... — hür **FİKRİ** ve **DÜŞÜNCEYİ** ve tenkid serbestisini kısmamak, yok etmemek gereğini bütün güçleriyle korumağa çalışmışlardır.⁴

Fikir, vicdan ve düşünce hürriyetine, okuma ve yazma serbestliğine, görüş ayrılıklarına yer verme sayesinde medeniyetin en verimli nimetlerine kavuşan bu gelişmiş ülkeler bugün halâ o eski karanlık günlerden kalma öğütleri ve meselâ **SPINOZA**'nın fikir hürriyeti konusundaki o emsalsiz görüşlerini daima göz önünde bulundurma akıllılığını gösterirler ve asayiş koruma bahanesiyle **FİKRİ** zedelemeyi ve düşünceayrılıklarına darbe indirmeyi felaketin ta kendisi gibi kabul ederler. Onlar için asıl olan Roma İmparatorluğunun altın devri sayılan **ANTONINES**'in **PAX ROMANA** tipi asayiş kavramı değil (ki M. O. 96-180 yıllarını içine alır)⁵ fakat **ASAYİŞ** ve **HÜRRIYET** dengesinde, bu sonuncu unsurun ağır bastığı — bazı asayişsizlikler bahasına da olsa — demokrasi anlayışı

³ G. G. Coulton, a.g.e., (sh. 218); Ayrıca Bk. Michael Wilks, *The Problem of Sovereignty in the Later Middle Ages*, (Cambridge University Press, 1963, sh. 524);

E. Cassirer, *The Myth of the State*, (London 1946, sh. 77).

⁴ 7 Eylül 1558 tarihinde İspanya Kralı **PHILIPPE II**'nin yayınladığı bir emir nameinde yasaklanmış bir kitabı satmak, satın almak veya okumak, (ve meselâ din kitaplarını günlük dilde yayınlamak) ateşte yakılma cezasına bağlanmıştı. Fakat bütün bu dehşet seçici cezalara ve ateşte yakılma tehlikesine rağmen, her şeyi göze alarak cesaretle fikir ve görüşlerini açıklayan aydınlar çıkmamış değildir. Bu konuda bk.: Pierre Catoire, *André Vésale Mystique & Expérience*, (Bruxelles 1947 sh. 140 ve d.).

⁵ G. G. Coulton, a.g.e. (sh. 12-3).

idi. Bundan dolayıdır ki Batı kendisine SPINOZA ve onun gibi düşünürleri, yani KİŞİ'yi kukla değil HÜR İRADE'ye sahip varlık olarak değerlendirip Devlete onun fikir hayatına karışmaması, KİŞİ'nin kafası'nın içerisine girercesine İktidar'ı kullanmaması, kişi'ye kendi entellektüel yaşantılarında en geniş güvenliği vermesi hususlarını salık veren feylezofları rehber alır⁶ Ve yine şunu kabul eder ki kişi'nin iradesini ve fikir hayatını, vicdanî davranışlarını kontrol altına alan her hükümet «Müstebid» bir hükümettir ve kontrol etmeğe kalkıştıkça güçlük duyacaktır, ve farklı görüşlere sahiptirler diye yurttaşlarını cezalandırmağa çalıştıkça toplumu uçuruma sürüklemiş olacaktır.⁷

Batı'nın akıllılığı ve üstünlüğü bu nitelikteki büyük düşünürleri ve onların öğütlerini rehber kabul etmesi ve kendi geçmiş tecrübelerinden ders almasıdır. Bundan dolayıdır ki Batı, son dört yüz yıl boyunca asayiş ve huzuru sağlama uğruna her şeyi, yani demokrasinin var olabilmesi için lüzumlu kutsal unsurları feda etme geleneginden vazgeçmiştir. Fikirlerin ve ideolojilerin volkan gibi kaynaştığı ve 1789 İhtilali şeklinde patlak verdiği Fransa'yı örnek almağa hacet yok; Batı'nın en sakin, en huzur içerisinde gelişmiş ülkesi sayılan Belçika örneğine göz atmak (diğer bir çok emsaller içerisinde) kafi. Seçmenlik haklarının genişletilmesi veya iş ve çalışma şartlarının insanileştirilmesi ve saire gibi konularda gösterilere kalkan ve çoğu zaman iç sarsıntı yaratacak derecede huzursuzluk havası yaratan halk yığınlarının veya Üniversitelerin bu çeşit davranışları karşısında itidalini kaybetmeyen ve yersiz otorite de-

⁶ Benedict de Spinoza, *The Political Works*, (Oxford University Press 1958, Edited and translated by A. G. Verham), sh. 227, 229, 239).

⁷ Spinoza'ya göre Devlet için faziletli davranış her ne bahasına olursa olsun ve kuru kuruya asayiş sağlanmış olmak değildir; yurttaşlarını asayiş içerisinde yaşatacağım diye köle durumuna sokan, hürriyetsiz kılan devlet meşruiyet ve fazilet iddiasında bulunamaz ve esasen bu yollardan sağlan görüldüğü asayiş ve huzur halinin gerçek anlamıyla ne asayiş ve ne de huzur hali olduğunu beyan edemez. Böylesine asayiş ve böylesine huzur, halinin gerçek anlamıyla ne asayiş ve ne de huzur hali olduğunu beyan edemez. Böylesine asayiş ve böylesine huzur, KOLE ile EFENDİSİ arasında da vardır; halbuki bir aile efradı arasında (ana, baba ve çocuklardan ibaret bir aile düşünelim) köle ile efendisi arasındaki barış halinden daha az sukunet hali, daha fazla çekişme ve çatışma hali vardır. Faziletli Devlet demek kişi'nin hür yaşantısına, hür düşünmesine ve hür fikre sahip olmasına balta vurmayan, onu özellikle bu sahalarda huzur içerisinde ve korkudan azade yaşatan, kişi'yi köle gibi değil fakat hür irade sahibi insan olarak tutan Devlet demektir.

Bk. B. de Spinoza, a.g.e. (sh. 227, 229, 239, 317).

⁸ B. Schwartz, *The American Constitutional Law*, (New York 1955, sh. 240).

nemelerine girişmeyen hükümetlerin daima yapıcı ve olgun tutum içerisinde memleket sorunlarına hâl çaresi bulma gayreti ve isteği ibretle tetkike değer şeylerdir. Batı medeniyetinin, Batı demokrasi anlayışının emsalsizliği esas itibariyle bu noktada kendisini gösterir : yani **Devlet güvenliği** unsuru ile **Hürriyet unsuru** arasındaki dengenin hürriyeti harcarcasına kurulmaması gerektiği gerçeğinde. Batı'nın DEMOKRASİ kalelerinden biri sayılan Amerika Birleşik Devlet'lerinde, daha ilk kuruluş ve gelişme devirlerinden itibaren üzerinde titizlikle durulan konu bu olmuş ve demokrasi'nin yaşayabilmesi için bu iki unsurun ahenkli bir şekilde bir arada bulundurulması elzem görülmüştür. Amerikan Anayasa'sını hazırlayanlar, ASAYİŞ ve HÜRRIYET konularında bu sonuncuya çok daha büyük bir önem vermişler, yani kişi hürriyetleri teminatını toplum düzeni veya devlet güvenliği unsurlarına tercih eder olmuşlardır.⁸ Her ne kadar İktidar'ın acz içerisinde bırakılması ve devlet'in anarşi içerisinde çökmesi sonuçlarını doğurabilecek durumlara hiç bir şekilde müsamaha edilmemiş ise de kişi hürriyetlerini yok edici ya da en ufak ihtimal ile zedeleyici hükümet tasarruflarına fırsat vermeme siyasetinden şaşılmamıştır. Devlet güvenliğini korumak bahanesiyle, değil sadece toplumu tedirgin eden sokak nümayişlerinde, veya milli ekonomiyi sarsabilecek nitelikteki grevler ve saire gibi hallerde, ve fakat hattâ savaş hali esnasında dahi hürriyet ihlallerine göz yummamıştır. Bu konuda bir fikir edinmek maksadiyle buraya şu aşağıdaki örneği almakta fayda umduk.

Yabancı ülkelerle savaş halinin mevcut olması veya savaş halinin Kongre tarafından resmen ilân edilmiş bulunması hallerinde Amerika Cumhur Başkanına, savaş durumlarının gerektirdiği her türlü tedbirleri alma yetkisi Birleşik Devletler Anayasa'sınca ve ilgili diğer kanunlarla öngörülmüştür. Savaşı zafere ulaştırmak bakımından Cumhurbaşkanı, Anayasa'nın 2 ci maddesi hükmüne göre zarurî ve lüzumlu göreceği her türlü kararı alabilme imkânlarına sahiptir. Ancak gerek Anayasa uygulaması ve gerek İçtihad yolu ile mahkemelerin, ve özellikle Federal Yüksek Mahkeme'nin yerleştirmiş olduğu esas o'dur ki bu yetki, sınırsız değildir ve Yargı Organı'nın kontrolünden âzade tutulamaz. Bu yetkinin isabetli şekilde kullanılıp kullanılmadığını tayin ve tespit edecek organ bu yetkiyi kullanan (yani meselâ yasama veya yürütme organları) değil fakat doğrudan doğruya yargı organıdır.

Savaş esnasında Cumhurbaşkanı, olayların gerektirdiği tedbirleri almak durumundadır. Fakat bu tedbirleri alırken kendisini mutlak bir serbesti içerisinde görmez. Bir kere bu çeşit tedbirlerin

ve tedbirlerle ilgili kararların, daha sonra Kongre tarafından ilk fırsatta gözden geçirileceğini ve Kongre'nin, gerekli görürse, bunları iptal edebileceğini bilir. Fakat Cumhurbaşkanı'nın, olağan üstü savaş yetkisine dayanarak almış olduğu kararlara hukukilik veren asıl önemli ikinci husus Yargı organlarının kontrol yetkisidir. Cumhurbaşkanı'nın olağanüstü yetkilere göre almış olduğu her kararın mutlaka makul bir gerekçesi bulunmak icab eder. Daha başka bir deyimle olağan üstü yetkilere istinaden alınan bir tedbirin olağan üstü bir hali karşılayacak nitelikte bulunması gerekir. Bundan anlaşılacak icab eden şey şudur ki, savaş veya ihtilal gibi olağan üstü durumlar içerisinde dahi Cumhurbaşkanı, olağan üstü yetkileri keyfi şekilde kullanamaz. Federal Yüksek Mahkeme, çeşitli davalar vesilesiyle vermiş olduğu kararlarında, Cumhurbaşkanı'nın savaş başarıya ulaştırıcı her kararı almakta serbest olduğunu ve fakat bu tasarrufların savaş gayesiyle ilgili bulunması gerektiğini, yani savaş'ın sonuçlandırılmasına yardımcı dokunamayacak olan bir tasarrufun keyfi nitelikte sayılacağını belirtmiştir. Böylece, kendisini bu çeşit bir kararın uygulanmasıyla karşı karşıya bulan her kişi mahkemeye müracaatla işbu kararın keyfi bir karar olduğunu, alınmasında zaruret bulunmadığını veya alınmasında zaruret var idiyse bu zaruretin ortadan kalkmış olduğunu ve bu itibarla kararın iptali gerektiğini iddia edebilir ve şayet haklı görünürse kararı iptal ettirebilir. Tipik bir karar olmak üzere İkinci Dünya savaşı sırasında cereyan eden ENDO davası'ni kısaca belirtmekte fayda vardır.

Bilindiği üzere Amerika Birleşik Devlet'leri, Japon'ların Amerikan deniz üssü «Pearl Harbor»'a yaptıkları ani hücum'dan sonra 8 Aralık 1941 tarihinde resmen İkinci Dünya Savaşı'na girmişti. Cumhurbaşkanı Roosevelt, 19 Şubat 1942 tarihinde yayınladığı bir kararname ile Yurt savunması ve millî güvenlik mülâhazaları'nın her şeyin üstünde bir önem teşirdiğini ve ülkenin savaş gücünü baltalayacak her türlü casusluk ve sabotaj hareketlerinin önlenmesi için lüzumlu tedbirleri almak gerektiğini beyanla Millî Savunma Bakanı'na ve yetkili askeri kumandanlıklara, ülkenin belli bölgelerini askeri bölge haline getirerek buralarda yaşayan sivil kişileri başka bölgelere yerleştirmeye mecbur kılmişti. Bu kararnameye dayanarak Doğu Cephesi Savunma Kumandanlığı, 2 Mart 1942 tarihinde, coğrafi durumu itibariyle muhtemel bir çıkarma ve işgal hareketine müsait gördüğü Pasifik denizi kıyılarını, özellikle casusluk ve sabotaj hareketlerine karşı korunmak maksadiyle askeri mıntıka ilân etmiş ve az bir süre sonra da buralarda yaşamakta olan

Japon asıllı Amerikalı'ları «Tule Lake» bölgesindeki «Yerleştirme Kampları»'na nakletmiş ve orada kontrol altında tutmağa başlamıştı.

1 Mart 1942 tarihinde Kongre, Cumhurbaşkanı'nın bahis konusu kararname ile yürürlük mevkiine soktuğu esasları tasvip etmiş ve kanunileştirmişti.

Ancak Askeri Kumandanlığın, yukardaki esaslar dairesinde «Tule Lake»teki kampa naklettiği kişilerden Mitsuye ENDO adında birisi, 9 Şubat 1943 tarihinde yetkili Mahkeme'ye başvurarak hakkında «Habeas Corpus» müzekkiresi çıkartılmasını istemiş ve, kanuna aykırı bir davranışta bulunmadığını, ve her hangi bir suç işlemediğini ve fakat böyle olduğu halde kanunsuz olarak hürriyetlerinden yoksun kılındığını ve Askeri Kumandanlığın ilgili kararının iptali gerektiğini beyan etmişti.

Dâvâ Federal Yüksek Mahkeme önüne getirildikte, davacı iddiasında haklı görülmüş ve serbest bırakılmıştır. Yüksek Mahkeme, bu kararında : Savaşı sürdürmekle görevli olan Cumhurbaşkanı'nın, savaş esnasında son derece geniş yetkilere sahip olduğunu ve bu yetkileri kullanma babında geniş bir takdir hakkına malik olduğunu ve buna binaen Pasifik denizi kıyılarını tehlikeli unsurlardan arımak maksadiyle gerekli kararları alabileceğini, ve fakat Cumhurbaşkanı'na bu şekilde hareket serbestisini tanıyan Anayasa'da, kişi hak ve hürriyetlerinin de teker teker sıralanmış olduğunu ve yine Anayasa gereğince hiç kimsenin «Usulüne uygun takibat» («Due Process of Law») esaslarına aykırı bir şekilde hak ve hürriyetlerinden yoksun kılınmayacağını ve Devlet'in hiç bir Organı'nın (yani ne yasama, ne Yürütme ve ne de Yargı olmak üzere) her ne sebeble olursa olsun, ve her ne yetkiye sahip bulunursa bulunsun, kişi hürriyetlerinin teminatını bilmezlikten gelemeyeceğini ve kişi hürriyetlerine karşı hassas ve riayetkâr davranmaktan geri kalamayacağını; savaş zaruretleri dolayısıyla alınmış tedbirlerin gayesinin kişi hürriyetlerini yok'etmek değil kişi hürriyetlerini savaş durumunun icablarıyla ayarlamak olduğunu; Pasifik kıyıları'nın Askeri Kumandanlıkca lüzumlu görülecek hallerde tahliyesini mümkün kılan mevzuatın casusluk ve sabotaj gibi hallere karşı Ülke'nin savaş gayretlerini sağlamak olduğu muhakkak olmakla beraber bu mevzuatı, bu gaye'nin ışığı altında yorumlamak ve uygulamak gerektiğini; fakat öte yandan dürüstlüğü, ve yurduna sadakati şüphe götürmez bir yurttaşın, sırf Japon asıllı'dır diye mutlaka sabotaj ve casusluk olaylarına karışacağını düşünmenin yersiz

olacağını; yurda bağlılık ve Yurda sadakat unsurlarının, bir renk, bir ırk ya da mezhep sorunu değil bir inanç ve vicdan sorunu olduğunu ve Yurduna bağlılığı sabit bulunan bir yurttaşın casus veya sabotör olmadığına kaide olarak kabulü gerektiğini; yetkili makamların kişileri yakalama ve buldukları yerden başka yerlere nakletme yetkilerinin ülkenin savaş gayretlerini casusluğa karşı koruma nedenine dayanıyor ise bu gaye ile ilgisi bulunmayan yakalamaların veya nakillerin kanunsuz ve hukuka aykırı olduğunu; davacı'nın dürüst ve yurduna bağlı bir kimse olduğunun delillerle sabit olduğunu ve bu itibarla serbest bırakılmağa hakkı bulunduğunu belirtmiştir.⁹

SERİAT Ülkelerinde ve kendi Siyasi gelişmemizde durum

Batı'daki bu gelişme geleneğinin aksine olmak üzere ŞERİAT Ülkeleri diye nitelendirebileceğimiz Orta Doğu Ülkeleri'nin büyük çoğunluğu, ve tabii kendi Ülkemiz, geçmiş yüzyıllar boyunca olduğu gibi bugün de, siyasi huzuru ve toplum düzenini sağlamak amacıyla, her şeyden önce kişi hürriyetlerini ve özellikle fikir ve düşünce hürriyetini kısmanın ve, farklı görüş ve düşüncülerin ortaya atılması ve tartışılması yollarını tıkamanın, ve zararlı kabul edilen ideolojileri kökünden kazımının telaşı içerisinde kıvranmışlardır ve halen de kıvranırlar. Seriat zihniyetinin hâkim olduğu her yerde İKTİDAR, ve İktidara destek **İdare Edenler Sınıfı**, kendilerini daima huzursuz, daima tehlikede, daima kuşku içerisinde görmüşler ve bu evham nedeniyledir ki halkı ve İdare edilen bütün sınıfları, her çareye başvurarak sulta altında tutmağa çalışmışlardır. KİŞİ'de var olduğunu sandıkları ANARŞİK yani İktidar'a KARŞI GELİCİ içgüdüleri ezmek ve bu nitelikteki her çeşit reaksiyonu kazıyıp atmak gayesiyle, her ne şekilde olursa olsun her çareye, en şedit, en zalim, en insafsız ve insanlık dışı en gaddar usullere yönelmekten kaçınmamışlardır. Bu içgüdüleri söndürmenin ilk ve en etkili çarelerini, esas itibarıyla, Seriat getirmiştir. İKTİDAR'a mutlak ve gözü kapalı şekilde itaat gereğini Şeriat koymuştur. KİŞİ'deki direnme iç eğilimlerini yok etmek için Seriat'ın bulduğu çareler son derece verimli, son derece etkili olmuştur. Tanrı ve Peygamber emirleri şeklinde yerleşen ve korku dehşet havası yaratan, ve düşünme ve tartışma imkânları tanımayan bir ortam'da Kişi, iktidarın en kötü, en müstebid şekiller

⁹ Bu konuda bk. : «Ex Parte Endo», 323 US 273, 302, (1944); Ayrıca bk. İlhan Arsel, **Amerikan Anayasası ve Federal Yüksek Mahkeme**, (Güzel İstanbul Matbaası, Ankara 1958, sh. 172-6).

altında kullanılması halinde dahi İKTİDAR'a karşı sesini çıkaramayacak, direnemeyecek hale getirilmiştir.

ŞERİAT'ın koyduğu temel esaslar :

ŞERİAT düzeninde İKTİDAR ile HÜRRIYET arası denge diye bir şeyin bahis konusu olmaması ve İKTİDAR'ın her daim üstün durum kazanması nedenleri çoktur, ve bu nedenlerin başında, bir kere TABİİ HUKUK diye bir kavramın mevcut olmaması, ve bunun yanında, İKTİDAR'ın her türlü keyfi ve müstebid kullanılmasının ilâhî emirlerle mümkün kılınması gelir.

Bilindiği üzere İslâm dünyası Batı anlamıyla TABİİ HUKUK kavramına yer vermemiştir. Yani Tabiatın insan idrakine yerleştiği, veya akıl yolu ile bulunabilecek, veya insanların tabiat halinden siyasi toplum haline geçerken getirdikleri (yani insan olmak hasebiyle doğuştan sahip buldukları hak ve hürriyetlerin tümü) haklar veya tabii hukukun diğer tariflerine benzer bir şey tanımamıştır. Bilakis ŞERİAT Kafası her şeyi insan idraki ve aklı dışında, her şeyi ilâhî güçler içinde görmüş, ve böyle bir düzenin insan aklına yatkın olup olmadığını düşünmeden olduğu şekliyle ve hiç değiştirilmeden devam ettirilmesi amacını gütmüştür. Kişi'nin akıl ve idraki dışında Tanrı ve Peygamber tarafından temelleri atılmış bu düzene karşı kişi'nin yapabileceği bir şey yoktur. Bu düzen Kişi aklının keşfedebileceği veya ortaya vurabileceği bir şey olmadığı gibi AKIL ve MANTIK'a tamamiyle aykırı da düşebilir; fakat düşüyor diye veya TABİİ HUKUK adına bu ŞERİAT düzeninin dışına çıkmak imkânı yoktur. Çünkü böyle bir davranış Tanrı'ya ve Peygamber'e karşı gelmek olur, kafirlik olur. Aynı durum sadece kişiler bakımından değil fakat İKTİDAR'LAR bakımından da böyledir. Yani İktidarı kullananlar da, Kişi'nin Tabii Hak ve Hürriyetlerini sağlayacağım diye Şeriat dışına çıkamazlar. Çünkü Şeriat aynı zamanda İktidarın kaynağıdır ve İktidarın Tanrı'dan gelme olduğunu ve Tanrı emirlerine uygun şekilde kullanılması gerektiğini bildirmiştir. İktidarın görevi herşeyden evvel, Tanrı ve Peygamber emirlerini uygulamak, ona aykırı hareket edenleri ona zorlamak ve cezalandırmaktır. «Kişi'nin doğuştan kutsal hakları vardır, insan olmak sifatiyle hürriyetleri vardır» diyerek Şeriat düzenine ve meselâ Şeriat'ın KOLELİĞİ veya KADIN-ERKEK eşitsizliğini veya DİN ADINA SAVAŞLARI öngören hükümlerine karşı gelmek ne Kişiler bakımından ve ne de İktidarlar bakımından mümkün değildir. Mevcut düzene ve bu düze-

ni yürütmekle görevli İktidarlara karşı ileri sürülebilecek bir TABİİ HUKUK anlayışı yoktur.

Öte yandan İktidar'ın her türlü uygulamasına karşı kişi'nin boyun eğmesi Din emridir, Tanrı emridir. Tanrı'dan gelme İKTİDAR'a ve onu kullananlara kayıtsız ve şartsız itaat gereği, velev ki bu İktidar kötü, müstebid ve haksız olsun, İslam'ın temel prensibi olmak üzere Kur'an ve Hadis hükümleriyle yerleşmiştir. Kur'an'ın LVIII ci Sûresi olan al-MUCADALA Sûresi'nin 9 cu Ayet'inde : «...Peygamber'e karşı isyana dair konuşmayın» şeklindeki hüküm'den gayri IV cü Sûre olan NİSA Sûresi'nin 59 cu Ayet'inde : «Ey inananlar, Allah'a Peygamber'e ve içinizden emredecek kudret ve liyakata sahip olanlara itaat edin; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız bir şeyde ihtilafa düştünüz mü o hususta Allah'a ve Peygamber'e müracaat edin...» hükmünü sevk etmiştir ki bu hüküm, bilindiği üzere, Osmanlı Devleti zamanında ilim ve din adamlarınca Abdülhamid'in istibdat rejimini meşru kılmak ve göstermek maksadiyle, destek bir hüküm olmak üzere kullanılmıştır. Durum bu tarihten yüzlerce yıl önce de böyle mütalaa edilmişti. Abu'l Hasan Ali Maverdi, daha XI ci yüzyılda Kur'an'ın NİSA Sûresi'nin 59 cu Ayet'ini yorumlarken : «Görülüyor ki Kur'an'ın bu hükmü gereğince İKTİDAR sahibi İmam'lara yani bizi idare edenlere mutlak şekilde itaat Tanrı'nın bize yüklemiş olduğu bir yükümdür» demekle kalmıyor ve fakat aynı zamanda kötü ve müstebid İktidara karşı dahi itaat gerektiğine dair hadis hükümlerini inceliyor ve Hişam bin Orva'dan naklen gelen bir hadis hükmünü örnek veriyordu : «...Tanrı elçisi şöyle dedi : Benden sonra size başka şefler kumanda edecekler; içlerinde imân (din) sahibi olanlar imân'larına göre, kötü olanlar kötülüklerine göre emredecekler; her ne olursa olsun onları dinleyin ve gerçeklere uygun düşen (yani din'e uygun) her şey'e itaat edin. Şayet iyilik yaparlarsa bu hem size hem de onlara yarayacaktır; yok kötülük yaparlarsa bu size yararlı ve onlara ise zararlı olacaktır!...».¹⁰

Hicret'in daha ilk yüzyıl'ı esnasında kökleşen bu nitelikte diğer bir hadis hükmünü Basralı el-Hasan nakleder : «...Peygamber şöyle dedi : 'İdare edenleri huzursuz kılmayın. Şayet uygun davran-

¹⁰ Abou l'Hasan Ali Maverdi, *Les Status Gouvernementaux ou Règles de Droit Public et Administratives*, (tercemesi E. Fagnan, Alger 1965), sh. 6 Ayrıca Kur'anın IV cü Sûresinin 59 cu Ayetine bakınız.

¹¹ Bk. El-Hasan el-Basri'nin bu nakli için Abu Yusuf'un «Kitab al-Harac» adlı kitabının Fagnan tarafından İngilizce tercemesi, sh. 14.

nyorlarsa (iyi İdare ediyorlarsa), bu takdirde mükafat'a hak kazanacaklardır, ve sizin göreviniz onlara karşı minnettarlığınızı izhar etmektir. Şayet haksızlık (kötülük) ediyorlarsa, bunun günahı onların boynuna olacaktır, fakat sizin göreviniz sabırla onlara boyun eğmektir. Bazı ceza'lar vardır ki Tanrı bunu arzu ettiklerine tahmil eder; bu bakımdan Tanrı'nın bu cezalandırmasını nefretle veya hiddete kapılarak değil fakat mahviyet içerisinde ve sukunetle kabullenin...».¹¹

Yukardaki hadisi işleyen Abu YUSUF, «Kitab al-Haraç» adlı kitabında buna benzer daha pek çok hadis hükümleri zikreder ve bu arada : «Bir hadis şöyle der : 'Bana itaat etmek demek Tanrı'ya itaat etmek demektir; İmam'a itaat etmek demek bana itaat etmek demektir; bana karşı isyan demek Tanrı'ya karşı isyan demektir; İmam'a karşı isyan demek bana karşı isyan demektir'...».¹²

Alaeddin Ata-Malik CUVAINI, «Cihan Fatihî'nin Tarihi» adlı kitabında¹³ Kur'an'daki bazı hükümlere dayanarak boyunduruk altında ya da kötü idare sistemiyle yaşamayı, ayaklanmağa tercih eder. Meselâ II no.lu Sûre olan BAKARA Sûresi'nin 216 cı Ayet'indeki : «...Bazı şeyler vardır hoşlanmazsınız; bazı şeyler vardır hoşlanırsınız, şerdir size. Allah bilir siz bilmezsiniz», ve yine VII ci Sûre olan al-AR'AF Sûresi'nin 128 ci Ayet'indeki : «...Allah'tan yardım dileyin ve sabredin. Şüphe yok ki yeryüzü Allah'ındır; kullarından dilediğine miras olarak kalır ve sonuç çekinenlerindir», hükümlerini Bedii Az ZAMAN'ın : «Tanrı'ya karşı koyma ve O'nun top- rağında O'nunla ortaklaşa yasamağa kalkma; zira yeryüzü Tanrı'nındır ve Tanrı kendi kulları içerisinde arzu ettiği şekilde onu dağıtır»¹⁴ sözleriyle birleştirerek her şey'e tevekkül ile boyun eğilmesini öğütler ve yukardaki Tanrı emirlerine ve Peygamber sözlerine dayanarak Cengiz Han'ın fethettiği Ülkelerdeki Müslüman ahaliye Cengiz'in istibdadına, haksızlıklarına, yağmalarına ve asıp kesmelerine karşı hiç tepki göstermeden, hiç ses çıkarmadan boyun egmenlerini ve Cengiz'in İktidarına itaat etmeleri gereğini salık verir.

¹² Bu hadis Abu Yusuf'un «Kitab al-Harac» adlı kitabından. Ayrıca bk. Menry Siegman, «The State and the Individual in Sunni Islam», («The Muslim World», Vol. LIV. No. 1, Ocak 1964 sh. 17).

¹³ Ala-ad-din Ata-Malik Juvaini, *The History of the World-Conquerer*, (İngilizce tercemesi J. A. Bayle tarafından; Harvard University Press, 1958, 2 Volüm).

¹⁴ Ala-ad-din Ata-Malik Juvaini, a.g.e., vol. I. sh. 12.

İslâm tarihi boyunca İktidar'a itaat ve İktidar'ın sınırsızlığı fikri ve asayişin lüzumluluğu inancı öylesine benimsenmiş ve İKTİDAR ile HÜRRİYET arasındaki denge'de İKTİDAR unsuru'nun ağır basması zorunluğu öylesine tabii görülmeğe başlanmıştır ki İslâm'ın siyasi MOTTO'su olarak : «Altmış yıllık despotizm bir saatlik asayişsizlikten çok daha iyidir» sözü İslâm halkları'nın bugünkü hürriyetsizlik ve huzursuzluk kaderini çizer olmuştur.^{14a} İktidar'a gözü kapalı itaat, ve İktidar'ın keyfiligi ve sınırsızlığı fikri öylesine geliştirilmiştir ki halk'ın İktidar emirleriyle bağlı kılınması durumu, İktidarı kullananların Kur'an (ve tabii diğer Seriat) hükümleriyle bağlı kalmalarından dahi daha önemli, daha zaruri kabul edilmiştir. Alaeddin Ata Malik CUVAINI, yukarda adı geçen kitabında bu konuda en sağlam hadis'lerden biri olan : «'...İçinizde İktidar yolu ile sınırlandırılmış olanların sayısı, Kur'an yolu ile sınırlandırılmış olanlardan çok daha fazladır'» hükmüne dayanarak İktidar'a karşı itaati, sadece kötü ve insafsız ve müstebid şekilde kullanılan İktidar için değil, fakat din esaslarına ve Şeriat hükümlerine aykırı şekilde İktidar uygulanması halinde dahi, şart gördüğünü, ve asayişin mutlak şekilde sağlanabilmesi için yetki sahibi olanlara kayıtsız ve şartsız boyun eğmek gerektiğini belirtmiştir.¹⁵

Aynı şekilde İbn TAIMIYYA'lar ve İmam GAZALİ'ler, hep, halife'nin kötülük etmesi, iktidarı kötüye kullanması hallerinde dahi İktidar sahibine halkın tevekkül içerisinde, ses çıkarmadan ve karşı gelmeden itaat etmesi lüzumunu işlemişler ve bu suretle kişi'yi ve toplumu her türlü despotik rejim altında koyun sürüsü misali, adeta haysiyetsizce idare edilmeğe hazır ve her türlü haksızlıklara

^{14a} İktidarın kullanılmasından mütevellid kötülöklere halkı alıştırarak için Şeriatcinin düşünmediği kurnazlık kalmamıştır. İktidarı tıpkı yağmura benzetip, yağmurun bereketli olabileceği gibi zaman zaman sel şeklinde şehrleri, evleri yıkıp götürebileceği ve fakat her halükarda gerek insanlar ve gerek topraklar için hayati olduğu inancı yerleştirilmiştir.

Bu konuda bk. H. A. R. Gibb-Harold Bowen, *Islamic Society and the West; A Study of the Impact of Western Civilization on Muslim Culture in the Near East*, (Islamic Society in the XVIII Century), London, Oxford University Press 1950-1957, sh. 30.

¹⁵ Ala-ad-din Ata-Malik, a.g.e., Vol. I; sh. 17. Her ne kadar din emirlerine ve Şeriat esaslarına aykırı davranan halifenin genellikle hal'i gerekir düşüncesi hâkim görünmüş ise de İslam hukukçuları Halife'yi hilafet makamından kimin ve hangi merciin ne şekilde uzaklaştıracağını tayin ve tespitten kaçınmışlardır. Her ne kadar Halife'nin hal'i için Din adamından fetva alınmış ise de Halife'yi makamından indiren kuvvet din adamından gayri kuvvet (genellikle askeri kuvvet) olmuştur.

B. : H. A. R. Gibb - Harold Bowen, a.g.e., sh. 27-8.

ve iktidar keyfiliklerine rıza gösteren, ölü bir vücut durumuna getirmeğe çalışmışlardır. İbn TAIMIYYA, ki İmam GAZALİ ile birlikte İslâm'ın en ünlü düşünürlerinden biri sayılır ve Suni doktrinin şampiyonluğunu yapmıştır, İktidar sahibinin cahil, adaletsiz nitelikte olması keyfiyetinin iktidara itaat gerektiği şartını bertaraf edemeyeceğini ve bu gibi durumlarda dahi halk'ın bu itaat şartı ile bağlı olduğun söyler ve bu şartın Tanrı emirlerinin veya Peygamber hükümlerinin İktidar sahibince ihlâl edilmesi takdirinde bahis konusu olmayacağını belirtir. Daha başka bir deyimle, ona göre, İdare edenlerce verilen emirler şayet Kur'an ve hadis hükümlerine açıkça aykırı düşecek olursa bu emirlere itaat gerekmez; budur onun tezi.¹⁶

İmam GAZALİ ise biraz daha ileri gider, ve İktidar ve yetki sahiplerinin emirlerine her ahval içerisinde gözü kapalı şekilde itaat gerektiğini belirtmekle kalmaz ve fakat İktidardakilerin keyfi, haksız ve kötü davranışlarının Ülema ve din adamları tarafından ortaya vurulması hallerinde dahi kişilerin ve halkın İktidara karşı glemeyeceklerini söyler. «Al-İktisad Fi'l-İtikad» adlı eserinde,¹⁷ İdare edilenlerin İdare edenlere mutlak şekilde itaat etmelerini dinî bir görev olarak görür ve toplumda asayiş duygusunu sağlamamın tek yolunu her şeyden evvel itiraz ve muhalefet götürmeyen bir İktidarın varlığında arar ve bu İktidar ne kadar üstün ne kadar zecri ve mutlak olacak olursa toplumdaki huzurun o derece sağlanmış olacağını kabul eder. Anarsiye ve siyasî huzursuzluğa saplanmaktan ise müstebid, kötü ve cahil bir İktidara mutlak ve başkaldırmaksızın itaat sisteminin çok daha hayırlı olacağına inanmış bulunan İmam GAZALİ, İktidar sahibinin (yani İmam'ın) ancak ve ancak bir tek halde değiştirilebileceğini beyan eder ki o da İMAM olma niteliklerinin tümüne sahip bir başkasının mevcut olması ve İktidarın el değiştirmesi sırasında siyasî huzursuzluğun ve karışıklıkların ortaya çıkmayacağına dair karine bulunması halidir. Daha başka bir deyimle şayet İktidar sahibi bulunan kişi, İktidarı kötüye kullanıyor, toplumu felakete sürüklüyor ve halka zulüm ediyor ise böyle bir İktidar'a karşı itaat şarttır, meğer ki İktidara geçebilecek nitelikte bir başka kimse var olmuş olsun ve İktidar de-

¹⁶ İbn Taimiyya'nın bu görüşleri için bk. : S. G. Haim, «Islam and the Theory of Arab Nationalism», («The World of Islam», Vol. IV, 1955, sh. 149).

¹⁷ İmam al-Gazali, Al-İktisad Fi'l-İtikad, (Kahire ...); İmam Gazali'nin bu fikirleri için ayrıca bk. S. G. Haim, a.g.y., sh. 147-8.

ğişikliğine giderken siyasî huzursuzluk ve karışıklık doğuracak olayların cereyan etmeyeceği anlaşılın.¹⁸

İşte İslâm'ın ortodoks nitelik içerisinde uygulanması sonucu İktidara itaat konusunda benimsenen geleneksel esas bu olmuştur. İKTİDAR ve HÜRRIYET dengesi diye bir formülün Şeriat uygulayan toplumlarda yerleşmemesinin nedenlerini her şeyden evvel yukarıdaki ilk temel esaslarda aramak gerekir ki bu nedenlerin temelini ASAYIŞI KORUMA nedişesi teşkil eder.

İKTİDAR ve HÜRRIYET dengesinde «İSTİKRAR ve «ASAYIŞ» uğruna HÜRRIYET'in ve her değerın feda edilmesi geleneği.

Şeriat'ın yukarıda belirttiğimiz temel esasları ve buna dayanak olan davranışları kendilerine malzeme yapan İslâm düşünürleri ve Siyaset adamları İslâm tarihi boyunca bu malzemenin şleyicisi ve geliştiricisi olmuşlar ve daima İDARE EDEN'in yanında, ve daima onların peşinde İDARE EDİLENLERE karşı cephe almışlar ve onun destekçisi olmuşlardır. İKTİDAR uygulayıcısı'nın emrinde ve onunla birlikte en etkili şekilde İDARE EDİLEN HALK YIĞINLARINA karşı âdeta savaşmışlar, İDARE EDİLENİ itaatkar kılıcı, yıldırıcı ve susturucu her türlü tedbirleri almanın, ve huzur ve asayiş bozucu ihtimalleri önlemenin yollarını en kurnaz, en akla gelmez usullerle bulmuşlar ve bunun gerçekleştirilmesi yollarını tavsiye etmişlerdir. İktidarın en amansız, en hunhar en haşin şekilde ve itiraza ve direnmeye imkân ve fırsat bırakmayacak nitelikte ve KİŞİ'yi âdeta ezercesine, KİŞİ'yi KİŞİ olmaktan çıkarırcasına kullanılmasına karşı İDARE EDİLENLERİ koruyacak, ve savunacak hiç bir kuvvet, hiçbir müessese (ne din müesseseleri, ne aydın sınıf, ne hiç bir şey) mevcut olmamıştır.

Biraz evvel dediğimiz gibi İslâm'ın o büyük sanılan en ünlü düşünürleri ve devlet adamları (ve meselâ İmam Gazali'ler, İbn. Haldun'lar ve Nizam-ul Mülük'ler ve yüzlerce, evet hepsi) istisnasız ve sanki tek sesli bir koro halinde halk'a, İktidarı kullananlara karşı ses çıkarmadan, tevekkül ve sabırla ve hattâ minnet içerisinde boyun eğercesine davranma alışkanlığını aşlamışlardır. Asayiş ve toplum düzeni ve siyasî istikrar adına Kişi'yi ve Kişi'nin kutsal sa-

¹⁸ İmam Gazali'nin bu fikirleri esas itibarıyla El-İktisat Fi'l-İtikad adlı kitabında yer almıştır. Ayrıca Nasihat-ul Mülk adlı kitabında da benzeri görüşler vardır.

Bk. S. G. Haim, a.g.y. sh. 147-8; Gazali'nin Nasihat-ül Mülk adlı kitabı dilimize O Şekerci tarafından çevrilmiştir, Sinan Yayın evi, İstanbul 1969.

ılan her yönünü, hak ve hürriyetlerini ihmalde tereddüd göstermemişlerdir. Kişi'nin KİŞİSELLİĞİNİ ve kişideki direnme, hak ve hürriyet arama içgüdülerini söndürmeyi, düzenli ve istikrarlı bir devlet'in teminatı ve en birinci temel şartı olarak görmüşlerdir.^{18a} Onlar için ASAYİŞ, kişi'yi ve halk yığınlarını beşeri olmaktan çıkarıp KOYUN sürüsü niteliğine sokar yollardan idare etme san'atı olarak değer ifade etmiştir. Gerek NİZAM -UL MULUK ve gerek, daha sonra İmam GAZALİ, ve tabii başka niceleri halk için KOYUN SÜRÜSÜ deyimini açıkça kullanmakta mahzur görmemişlerdir. Bu vesile ile şu bir kaç hususu hatırlatmakta fayda vardır.

Nizam-ul Mülük, «Siyasetname» adlı eserinde, Devlet İdaresiyile ilgili olarak Hükümdara bir takım öğütlerde bulunur ve bu öğütler arasında en önemli husus olarak, halk'a karşı sert ve haşın davranılması ve bu şekilde hareket edilmediği takdirde asayişin bozulacağı, halkın ayaklanacağı konusundaki görüşleri ele alır. Kitabının 4 cü bölümünde (Fasıl 4), Behram Gür'ün ahzından şu manidar sözleri söyletir: «Reyamız bizim sürümüzdür, Vergimiz bizim güvenliğimizdir...»¹⁹ SÜRÜ seviyesinden yukarı layık görülmeyen halkı ŞİDDET yolu ile idare etmenin gereklerini de Behram Gür'ün Veziri Rast Reviş'in ağzından şöyle dile getirir: «...Şöyle rivayet olunur: Behram Gür'ün²⁰ Rast Revis namında bir veziri vardı... Rast Revis ana-, Reaya, bizim adaletimiz çok olduğu için edepsiz ve küstah oldu. Eğer ŞİDDET GÖSTERİLMEZSE, korkarım ki fesad ve ihtilal zuhur eder. Padişah şarap ile müştakil ve reaya ahvalinden gafildir. Sen, fesad ve ihtilal zuhurundan akdem, REAYA'ya ŞİDDET İZHAR ET.

Malumun olsun ki, şiddet iki surette yâni kötülerini imha ve iyilerden mal istifa etmek ile olur...»²¹ Görülüyor ki İYİ'lerden bile mal istifa etmek, yani günahsız ve suçsuzu bile tedip etmek Asayişini sağlamanın sırlarından olmaktadır. Aynı temayı ve aynı örneği İmam GAZALİ, daha sonra biraz farklı yönü ile işleyecek ve İKTİDAR sahibine: «Biz çobanız, halk bizim koyunlarımızdır» sözünü rahatlıkla söyletecektir.²²

^{18a} Clifford Edmund Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern İran, 994-1040*. Edinburg 1963, sh. 49.

¹⁹ Nizamülmülk, *Siyasetname*, (çeviren M. Ş. Çavdaroğlu, Sermet Matbaası), sh. 36-7.

²⁰ Behram Gür, Sasani'lerin ondördüncü Padişahı ve Yazdicurd'un oğlu idi.

²¹ Nizamülmülk, a.g.e., sh. 36.

²² Nizamülmülk, a.g.e., sh. 37; İmam Gazali, *Devlet Başkalarına Nasihat* (Nasihat-ül Mülük), (tercüme O. Şekerci, Sinan Yayın evi, İstanbul 1969) sh. 115.

Nizam-ul Mülk'e göre Hükümdarı tayin ve tespit eden ilahi güçtür, Tanrı'dır. Ve Tanrı «...ana takdir ettiği mertebede ikbal erzan buyurur ve akıl ve ilim verir ki, işbu akıl ve ilim ile o, teb'asından her birini, liyakatine göre, istihdam ve her birine kadrince rütbe ve memuriyet ita eder.»; Hükümdarın «...heybet ve haşmetini» Tanrı aynı zamanda «halkın kalbine ve gözüne ilke eyler» ve «Teb'a İTAAT yolunda sabit ve kendi işi ile meşgul oldukça, renk ve elemenden âzade kalır, anın adli sayesinde zaman geçirir.» (sh.²³)

İşte devleti idare etmenin, asayiş ve huzuru sağlamanın sırrı ve formülü budur : Tanrı'dan gelen İktidarı öylesine kullanacaktır ki Padişah, halk KULLUĞUNU bilecek ve bu bilinç dışına çıkmayacak ve Padişah'da, her ne kadar âdil ve iyi davranmaktan geri kalmayacak ise de, «Teb'adan nimet hakkını bilmeyen ve emnü rahatın kadrini takdir etmeyen ve kalbinde hiyanet emeli besleyip inat gösteren ve AYAĞINI HADDİNDEN ziyade uzatanlar»ı cürümlerine göre cezalandırmak, ve kişilere ve halka KUL olma durumunu daima hatırlatmak üzere ve Devletin kıyamet'e kadar payidar olabilmesi için İktidarı en zecri yollardan kullanacak, teb'aya karşı sert ve haşin olacaktır.²⁴

Halbuki BATI, Orta Çağ karanlıkları içerisinde dahi ASAYİŞ uğruna HÜRRIYETİ feda etmeyen zihniyete gebe idi

Şeriat Ülkelerinin düşünür ve yazarları ASAYİŞ uğruna kişi'nin ve halkın karşısında İKTİDAR ile birlikte vaziyet alırlarken ve despotik, tiranik hükümet sistemlerinin savunuculuğunu yaparlarken BATI, Orta Çağ karanlıkları boyunca İSTİBDAT ve kötü idare rejimlerini yeren ve bu çeşit İktidarlara boyun eğilmemesini topluma tavsiye eden düşünürler çıkarmıştır. Bütün Orta Çağ boyunca, yani III cü yüzyıldan XVI ci yüzyıla gelinceye kadar bu böyle olmuştur. Bu konu şüphesiz ki başlı başına ele alınıp işlenebilecek nitelikte ayrı bir sahayı işgal eder. Fakat sırf kıyaslamak maksadıyla bir iki noktayı belirtmekte fayda vardır. Batı Ülkelerinde İktidarın adaletsizliklerine ve cinayetlerine karşı yükselen sesler, ve Devlet'e karşı kişinin kutsal varlığını ve kişi haysiyetini korumağa çalışan vicdanlar III cü yüzyılın sonunda AMBROSE adındaki bir din adamının şahsında tezahür yolunu bulmuştu. AMBROSE'un 399 yılında İmparator THEODOIUS I'in zulmüne karşı çıkması olayı zikre değen bir çok olaylardan biridir. THEODOSIUS

²³ Nizamülmülk, a.g.e., sh. 20.

²⁴ Nizamülmülk, a.g.e., sh. 21.

I, Selanikteki Askeri valiye karşı girişilein suikastin öcünü almak maksadiyle şehir halkından, çocuk-kadın-geç ve ihtiyar tefriki yapmaksızın 7000 kişi katlettirmişti. AMBROSE, İmparator'un bu vahşiyane cinayetlerini alenen yermiş, onu Klise'ye kabul etmemiş ve kendisine, bu suçu alenen itiraf ederek halk önünde pişmanlık duyduğunu açıklamadıkça Klise'ye adım atamayacağını bildirmiş, Klise'nin İmparator'a hiç bir şekilde yardımcı ve destek olmayacağını ifade etmiştir²⁵. Bu tutum karşısında İmparator THEODOSIUS I, kendisinden istenileni yapmağa mecbur kalmış ve böylece halk önünde rezil ve rüsva edilmiştir. Bin yıla yakın süren Orta Çağ boyunca buna benzer nice örnekler ve nice kişi hürriyeti mücadelesi yapmış olanlar vardır Batı'da. Orta Çağ sonlarına doğru bu mücadele iyice yoğunlaşır. St'Thomas D'Aquinas'lar, William Ockham'lar, Wyclif'ler, Fortescu'lar ve daha niceleri. Bunlardan her biri bütün bir kitap konusu olabilir. Meselâ St. Thomas D'Aquinas. Bu örnek düşünür, her ne kadar Tabii Hukuk esaslarını din açısından ele almışsa da AKLI red eder nitelikte bir tutum içerisinde olmamıştır. Ona göre beşeri akıl ve beşeri deney sonuçları, ilahi emirlerle ve vahiy'lere iptal edilmiş değildir.²⁶ Din AKIL süzgecinde geçirilerek işlenmelidir. İktidar seçim yolu ile onu kullanacak olana tevdi edilmelidir. İstibdat idaresi denilen sınırsız ve keyfi rejimlere yer olmamak gerekir ve halkın bu tarz idarelere karşı direnmeğe hakkı vardır.²⁷

XIII ve XIV cü yüzyıl düşünürlerinden Marsiglio di Padua (1343 de öldü), ki İbn Rüş'ten yararlanarak Aristo felsefesine nüfuz etmiştir, halk eğemenliği prensibini, seçimli monarşi şeklini savunmuş ve hükümdar'ın, halk temsilcilerinden alacağı direktife göre ülkeyi idare etmesi gereğini belirtmiştir.²⁸ William Ockham ve Wyclif ve daha niceleri hep bu yönde çaba sarfetmişlerdir. İşte bütün bu gayretlerin sonucu olaraktır ki Batı'nın hemen her ülkesinde 1000 ilâ 15000 tarihleri arasındaki beşyüz yıl boyunca tem-

²⁵ G. G. Coulton, a.g.e., sh. 27-8.

²⁶ Frederick B. Artz, *The Mind of the Middle Ages, A. D. 200-1500*, (3 cü Baskı, New York, Alfred & Knoph, 1967) sh. 288.

²⁷ F. B. Artz, a.g.e., sh. 289.

²⁸ F. B. Artz, a.g.e., sh. 299; Bu konularda ayrıca bk. A. J. Carlyle, *A. History of Medieval Political Theory in the West*, 1903, Vol. I, III; Ch. H. McIlvain, *The Growth of Political Thought in the West*, 1932 (Özellikle V, VI, ve VII ci bölümler); Carl J. Friedrich, *Constitutional Government and Democracy*, (4 cü baskı, N. Blaisdell Publishing Co. 1968, sh. 128-9).

sili diyebileceğimiz Parlamento'lara şahit olmaktadır.²⁹ Bununla beraber bütün bu ülkeler içerisinde sadece İngiltere devamlı olarak bu çeşit temsil müesseselerine ve İktidar kısıntılarına bağlı bir rejime sahip olarak devamlı şekilde demokrasi yönünde gelişmiş, diğer ülkeler ise çeşitli nedenlerle İstibdat rejimlerine dalıp çıkmışlardır. Biz'de ise bir tek düşünür çıkıpta İktidarı kişinin tabii hak ve hürriyetleriyle sınırlamak fikrini savunmamıştır.

«ZULÜM», «ZALİM», «İSTİBDAT» gibi kavramların BATI'da ve ŞERİAT ÜLKELERİNDEKİ farklı anlamları

Biraz önce belirttiğimiz üzere,

Şeriat ülkelerinde düşünür ve yazarlar, Şeriat'ın temel esaslarını kendilerine kaynak yapmak suretiyle halka İktidarın her çeşit uygulanışına karşı gözü kapalı, körü körüne boyun eğme öğütlerini vermiş hususunda adeta ittifak halinde idiler. Bu arada İktidara sahip olanlara da âdilane hareket etmeyi, halka karşı kötü davranmamayı, zulüm yollarına sapmamayı beyan etmekten geri kalmadıkları muhakkak. Fakat ne var ki zulüm yapan ve kötü idare eden cahil hükümdarları yola getirecek bir çare düşünmedikleri bir yana fakat bir de ZULÜM ve İSTİBDAD kavramları konusunda BATI zihniyetinden çok farklı bir zihniyete saplanmışlardı. «Halka ZULÜM etme, ZALİM olma, adaletten şaşma» gibi öğütleri, hükümdarlara yağdırırlarken bununla «Kişi'nin tabii hak ve hürriyetlerine saygı göster, onun bu hürriyetlerini ihlâl etme, İktidarını bununla kayıtlı» şeklinde bir düşünce akıllarından geçmemişti ve geçemezdi. «ZULÜM ETME» deyiminin karşısı «KİŞİ'yi hürriyet içinde yaşat» demek değildi. Bilâkis «ZULÜM ETME» öğütü âdeta zulüm rejimine götürür bir nitelik arzlemektedir. Şöyleki :

Geçmiş yüzyıllar boyunca BATI'nın «Zulum İdaresi», «Zalim Hükümdar» ya da «İstibdat Rejimleri» anlayışı ile bizim ve dahil bulunduğumuz Şeriat ülkelerinin bu kavramlar konusundaki anlayışı arasında oldukça önemli farklar mevcut olmuştur. Batı, «zulüm» ve «istibdat» rejimlerini şu şekilde anlamıştır : Kişi'nin tabii hak ve hürriyetlerini yok eden veya ölçüsüz şekilde kısıtlayan ve özellikle kişi'ye hür düşünme ve düşündüğünü izhar etme imkanlarını vermeyen ve fikir serbestisi tanımayan iktidar uygulaması.

²⁹ Antonio Marongiu, *Medieval Parliaments, A Comparative Study*, (İngilizce tercemesi S. J. Woolf tarafından, Eyre & Spottiswoode London 1968, sh. 45-54).

Batı için müstebid hükümdar, ve despotik idare tarzı ve kötü hükümet demek İktidarı bu anlamda uygulayan hükümdar Ülkeyi bu şekilde yöneten hükümet demek olmuştur. Meselâ, daha önce de temas ettiğimiz üzere, SPINOZA'ya göre kişi'nin hür şekilde düşünmesine engel olan, ve onu, kafasının içerisine girercesine, kontrol etmeğe kalkan İktidarlar «müstebid» iktidarlardı; «Bundan dolayıdır ki, diyordu Spinoza, kişi'nin fikriyatını kontrol eden bir hükümet BASKI HÜKÜMETİNDEN başka bir şey değildir, ve yine bundan dolayıdır ki teb'asını 'gerçek' diye ne yapmak ve 'yanlış' diye ne yapmamak gerektiğine zorlayan ve kişilere Tanrı ile olan ilişkilerinde inançlarının ne olacağını telkine çalışan hükümdar (veya hükümet) kişi hürriyetlerini ihlal eden ve halkı yarıltan hükümdardır (veya hükümettir).³⁰

Spinoza'ya göre Devletin görevi kişi'yi, kendi yaşantıları (ve özellikle fikri yaşantısı) itibariyle korkudan ve her türlü endişeden uzak kılmak ve onu bu hususlarda güvenlik, huzur ve rahat ve mutluluk içerisinde yaşatmaktır. Devletin gayesi kişi'yi, aklı ile ibram olmuş bir varlık olmaktan çıkarıp onu bir kukla veya muhake-me etme niteliğinden yoksun bir hayvan durumuna getirmek değil, fakat aksine kişiyi, bedenî ve fikrî güçlerini rahatlık ve güvenlik içerisinde geliştirmek ve ona iradesini hür bir şekilde kullanmak imkanlarını sağlamaktır. Daha başka bir deyimle Devletin esas var oluş nedeni, gerçek anlamıyla kişiye tüm hürriyet içinde yaşama şartlarını sağlamaktır.

Spinoza şüphesiz ki bu görüşün ve bu idealin tek temsilcisi değil fakat muhakkak ki bu tezin en mükemmel eleştiricisi ve ikna edicisidir.³¹

Halbuki Şeriat ülkelerinde ve bizde durum bunun tamamiyle tersine olmuştur. Şeriat düzeninde ZULUM deyimi Tanrı hükümlerine ve Peygamber emirlerine göre hüküm vermeme ve, Şeriat emirleri dışında İktidarı kullanma hali olarak öngörülmüş ve kullananlara da ZALİM veya KAFİR denmiştir. Nitekim Kur'an'ın MAIDE Süre'sinin 44 cü Ayet'inde şu hüküm yer almıştır : «...Kimler Allah'ın indirdiği hükme uygun olarak hüküm vermezlerse onlardır kafirlerin ta kendisi.» Aynı Sürenin 46 cı Ayet'inde : «...Kimler Allah'ın indirdiği hükme göre hüküm vermezlerse onlardır ZALİM'lerin ta

³⁰ Benedict de Spinoza, *The Political Works*, (Oxford University Press 1958, 1958, Edited and Translated by A. G. Werham) sh. 227.

³¹ Benedict de Spinoza, a.g.e. sh. 231.

kendileri...», ve yine 47 ci Ayet'inde : «...kimler Allah'ın indirdiği hükme göre hüküm vermezlerse onlardır Tanrı buyruğundan çıkarılan kendileri.»²²

ZULUM deyimin tarifinde hareket noktası bu olunca İktidarın sınırsız ve keyfi şekilde uygulanması, halkın baskı rejimi altında idare edilmesi, kişi'nin irade serbestisine hiç bir suretle sahip kılınmaması ve bunu temine matuf İdare sistemi istibdat niteliğine âdetâ meşruiyet kazandırmıştır. Çünkü İktidar'ın görevi, hem de en kutsal görevi, kişi'yi ve toplumu Şeriat esaslarına zorlamak ve İslam'ın düzenlediği çerçeve içerisinde yaşatmak olmuştur. İyi bir hükümdar, iyi bir İdare, iyi ve hayırlı bir hükümet demek kişileri ve toplumu Tanrı ve Peygamber emirlerine bağlı kılan hükümdar, Şeriat düzenini gerçekleştirmeğe çalışan İdare, kişi'nin irade serbestisine sahip olarak Şeriat'tan uzaklaşmasına imkan bırakmayan hükümet demek olmuştur. Şeriat esaslarını gerçekleştirmeğe matuf olmak üzere İktidar ne derece mutlak, ne derece zecri, ve ne derece şiddetli kullanılacak olursa bu İktidarı kullananlar o derece âdil o derece makbul nitelikte kabul edilmiştir.

Görülüyor ki gerçek anlamıyla KİŞİ'yi, kendi hür ve serbest iradesine göre, kendi tabii hak ve hürriyetleri içerisinde, ve başkaca hiç bir baskı'ya tâbi olmaksızın yaşama imkânlarına sokmağa çalışan, kişi'nin insan olmak sıfatıyla sahip olduğu ve akıl mahsulü olan haklarına riayetkâr, yani Spinoza'nın ve şüphesiz humanist görtüş etkisiyle gelişmiş bulunan BATI'nın anladığı anlama uygun gayeye sahip bir İktidar, Şeriat zihniyeti açısından İYİ bir İktidar, meşru bir İktidar değil, ve fakat Kur'an'ın ve Şeriat kaynağındaki diğer esasların var kıldığı anlayışa göre ZALİM ve KAFİR bir İktidar olacaktır. Çünkü şeriat (Kur'an Hadis. v.s.) dışı yani aklın rehberlik ettiği anlarda iş yapar bir iktidardır bu. O halde Şeriat'ı kendisine temel yapan bir toplumda Batı anlamında zulmu önlemeğe gayret eden bir İDARE, bir HAKİM, hürriyet ihlâllerine karşı iş görmüş veya kötülükle savaşmış olmayacak, fakat tamamen aksine, kötülüğü ve istibdadı devam ettirmiş olacaktır.

Meselâ EŞİTLİK prensibini, yani demokrasinin en temel direklerinden biri olan ve tabii hukukun özü sayılan «İNSAN varlığının eşit haklara sahip olması gereği»ni savunan ve gerçekleştirmeğe çalışan bir İktidar Şeriat anlayışına göre ZULUM eden, KAFİR ve kötü bir İktidar olacaktır çünkü Şeriat'ın Kur'an ve hadis gibi en

²² Kur'an'ın Gölpınarlı tarafından yapılan tercemesinden alınmıştır.

önemli kaynaklarında eşitlik prensibi öngörülmemiş, aksine insanlar arasında eşitlik olamayacağı prensibi asıl kabul edilmiştir. Meselâ Kadın'ın erkek ile eşit durumda olduğunu, eşit haklara sahip olması gerektiğini benimseyen ve bunu uygulamaya uğraşan bir İKTİDAR, makbul bir İktidar değil fakat ZALİM bir İktidar sayılacaktır. Ve yine meselâ KÖLELİĞİN kötü ve insanlığa aykırı bir müessese olduğunu iddia eden, bunu Anayasaya geçirmek isteyen ve köleliği kökünden yok etmeğe çalışan bir İktidar keza KAFİR ve ZALİM bir iktidar olacaktır. Çünkü Şeriat'ın temel kaynağı sayılan Kur'an ve hadisler kadın'ın erkeği eşit olmadığını, ve köleliğin Tanrı yapısı bir müessese olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda pek çok sayıdaki hükümlerden sadece bir kaçını ele alacak olursak : Kur'an'ın XVI ci Sûresi olan NAHL Sûresinin 75 ci Ayet'inde şöyle der : «Allah bir örnek vermiştir, bir tarafta hiç bir şeye gücü yetmeyen bir KÖLE, bir tarafta bol rızık verdiğimiz ve bu rızıktan bir kısmını, gizli açık, yoksullara harcayan, onları geçindiren birisi olsa bu ikisi denk olur mu? Şükür Allah'a ki eşit değildir.». Köleliği tabii bir müessese niteliğine sokan diğer esasları ve köleliğin Şeriat ülkelerindeki tabii uygulanması geleneğini burada uzun uzun eleştirmeye hacet yoktur. Fakat söylemek istediğimiz şudur ki şu durum karşısında köleliği ilgaya yeltenen İktidarlar Tanrı emirleri dışına çıkmakla kalmayıp bu emirlere karşı da gelmiş olacaklarından Kur'an'daki tarifiyle Zulm'eden iktidar niteliğine girmiş olacaklardır.

Yine aynı şekilde mücerred mahiyeti itibariyle eşitlik idealine bağlı ve kişiler arası eşitlik sağlamağa yönelmiş İktidarlar aynı nedenlerle kötü ve zalim iktidarlar kategorisine dahil olacaklardır. Çünkü Tanrı'nın kişiler ve toplumlar arasında eşitlik kurmadığını hükme bağlayan Şeriat esasları çoktur. Biraz yukardaki Maide Sûresi'nin 75 ci Ayet'i ilk zikredilebilecek hükümlerden biridir. Kur'an'da insanların bir kısmının diğerlerine üstün olduğu açıkça yazılıdır. IV cü Sûre olan NİSA Sûresi'nin 32 ci Ayet'inde : «Allah'ın bazılarınızı bir kısmınıza üstün etmesine haset etmeyin» şeklindeki hüküm yanında XVII ci Sûre olan İsra Sûresi'nin 21 ci Ayet'inde : «Bak da gör, onların bir kısmını nasıl bir kısmından üstün ettik...» diye mevcut bulunan hükümler kişiler arası tabii eşitsizliğin açık örneklerdir. İnsanlar arası bu eşitsizlik, Şeriat'a göre, Tanrı'nın maksatlı olarak yarattığı bir şeydir. Al-AN'AM Sûresi'nin 53 cü Ayet'inde : «Ve Biz, 'Allah'ın aramızdan seçip lütf'ettiği bunlar mı?' demeleri için halkın bir kısmını, bir kısmıyla sınırlarız. Allah, şükredenleri daha iyi bilmez mi?» der. Yani Tanrı tarafından inayete

mazhar olmayanlar için Tanrı'ya şükretmek ve bu eşitsiz durumu İlahî irade şeklinde memnunlukla ve sabırla kabullenmek gerektir. Bundan başka Eşitsizlik sadece kişiler arasında değil fakat toplumlar ve Ümmet'ler arasında da vardır ve doğal bir düzen olarak Tanrı tarafından konulmuştur. Meselâ II cü Süre olan Bakara Sûresi'nin 143 cü Ayet'inde : «...işte böylece bütün insanlara tanıklık etmeniz, Peygamberin de size tanık olması için, sizi, o doğru yolun tam ortasında giden bir ÜMMET yapmışsızdır» diyerekten Arab ümmetini üstün bir toplum olmak üzere yaratmış olduğunu, ve yine XVI Süre olan NAHL Sûresi'ndeki «...bir topluluk diğer topluluktan daha çok ve üstün diye yeminlerinizi bir düzen haline getirmeyin...» şeklinde, ve ayrıca IV cü Süre olan NİSA Sûresi'nin... : «Siz insanlar için meydana çıkarılan en hayırlı ÜMETSİNİZ...» gibi Ayet'lerle aynı şekilde Arab ümmeti'nin diğer toplumlara nazaran farklı ve üstün yerini belirtmiştir.

Bundan başka Kur'an ve hadis hükümlerine göre Tanrı Arab Ümmetini diğer toplumlara ve İslam camiası içerisinde yaşayan diğer ırklara üstün yaratmakla kalmamış fakat Arab'ları da kendi aralarında derecelendirmiştir. Meselâ Kureyş kabilesi Arap topluluğu ve Arab milleti içinde en üstün olan kabiledir. Yani Arab'ın bir kısmı, diğer bir kısmına üstün sayılmıştır. Bununla beraber Arab'ın üstün olmayan unsurları yine de İslam'ın Arab'tan gayrı diğer unsurlarına nazaran üstün yaratılmıştır.

Eşitsizlik bu kadar da değildir. İslâm'ın Arab unsuru dışında kalan toplumları ve ırkları, her ne kadar ARAB'a nazaran dîn seviyede, aşağı derecede yaratılmış iseler de bunlar kendi içlerinde eşitsizlik esasına tâbi kılınmışlardır, ve meselâ İslâm'ın Arab'dan gayrı toplumları arasında ACEM'ler diğerlerine (yani meselâ Türk'lere) nazaran üstün kılınmışlardır. Filhakika İslâm peygamberine göre Tanrı, sadece kişiler arasında eşitsizlik tesis etmekle kalmamış, aynı şekildedekabileler, aşiretler ve milletler arasında da bu eşitsizliği lüzumlu görmüştür, ve yine aynı şekilde üstünlükler ve aşağılıklar koymuştur. İbn Hallikan'dan öğreniyoruz ki İslâm Peygamberi'nin bu konuda açık beyanları ve emirleri vardır. İslâm düşünür ve yazarların biyografileri hakkında yazmış olduğu eseri ile ün salmış bulunan İbn Hallikan'ın on iki İmam'dan biri olan Zeynel Abidin'den naklen verdiği şu sözler bunun delilidir : «... İnsan nesli arasında Tanrı özellikle iki kabileyi tercih etmiştir : ARAB'lar arasında KUREYŞ'i ve yabancı milletler arasında da ACEMLER'i...».³³

³³ İbn Khallikan, Biographical Dictionary. (Slane tercümesi, Paris 1843, Vol. II, sh. 209).

Bütün yukarda söylediklerimizi kısaca özetleyecek olursak : İnsanlar arasındaki eşitsizlik bir kere Müslüman olanlar'la olmayanlar arasında öngörülmüştür. Müslüman olanlar her ne kadar olmayanlara nazaran üstün yaratılmış iseler de Müslümanlar arasında da ayrıca cari olan bir eşitsizlik sistemi, eşitsizlik düzeni bahis konusudur : Köle olanlar ve olmayanlar diye. Eşitsizlik düzeni bununla da kalmaz. Köle olmayan'lar yani Şeriat anlayışında HÜR sayılanlar (ki aslında onlar dahi nihayet KUL durumundadırlar) arasında da dereceleme, üstün veyahutta aşağı olma durumları vardır. Tanrı bunlar arasından bazılarını inayetine mazhar edip seçmiş, diğerlerinden farklı sosyal durumlarda kılmıştır ve bunu, bir bakıma bilhassa (yani Müslümanları kendi aralarında SINAMAK için) yapmıştır. Bundan başka diğer bir tefrik Müslüman olanlar arasında yani ARAB ırkından olan ve olmayanlar arasında öngörülmüştür. ARAB'lar, Arab ırkından olmayanlara üstündür ve bu üstünlük Tanrı'nın özel tercihinden ileri gelmektedir. Eşitsizlik bununla da bitmez ve fakat ARAB'lar arasında da sürdürülür; çünkü bir kısım Arab'lar (yani Kureys kabilesinden olanlar) diğer Arab kabilelerin nazaran daha üstün sayılmışlardır. Ve nihayet ARAB unsuru dışındaki Müslüman toplumlar arasında da eşitsizlik mevcuttur ve ACEM'ler bu grup'un üstün unsurlarıdır.

Hür sayılan Müslümanlar arasında ayrıca ve cinsiyet bakımından bir eşitsizlik daha vardır ki o da KADIN ile ERKEK arasındaki eşitsizliktir ve bu eşitsizlik erkek lehine olmak üzere en sağlam esaslara bağlanmıştır. Kadınlar arasında da ARAB kadınının Arab olmayan Müslüman kadına ve hatta arab olmayan Müslüman ERKEĞE nazaran üstün bir durumu ayrıca belirtmiştir. Böylece eşitsizlik pek çok yönlü şekliyle işlenmiş bulunmaktadır.

Bütün bunlar gösteriyor ki kişiler, kavimler ve milletler arası eşitsizlikler âdeta tabii kanun, tabii hukuk niteliğinde olmak üzere var kabul edilmekte ve bu Şeriat düzeninin temel esası olarak uygulanmak istenmektedir. O halde eşitsizliği bu şekiller altında sürdürmek ve kollamak din emri olarak Devlet'in bir görevidir. Şeriat'ın meşru kıldığı bu eşitsizliği gidermeğe çalışmak din'den ayrılmak yani «zulüm» etmek olur' Daha başka bir deyimde bu bir din görevi olunca, eşitsizliği Şeriat'ın emirlerine göre uygulamak, Batı anlayışında olduğu üzere bir adaletsizlik, veya tabii hukuku rencide eden bir haksızlık değil, fakat tamamen aksine makbul ve uygun bir idare şekli ve hükümet sistemi olmaktadır. Böyle bir sistem içerisinde her hangi bir İKTİDAR için EŞİTLİK esasını savunmak, Tanrı düzenine karşı gelmek anlamını taşıyaca-

ğından, KAFİR'lik ve ZALİM'lik demek olacaktır, ve nitekim öyle olmuştur.

Şeriat'a göre EŞİTSİZLİK prensibi öylesine tabii bir müessese niteliğiyle bilinç altına itilmiştir ki Şeriat ülkelerinde eşitsizliği giderecek yönde hiç bir davranışa rastlanmamıştır. Meselâ köleliğin kaldırılması konusunda hiç bir teşebbüs, hiç bir olumlu fikir cereyanı olmamıştır. Kölelik müessesesi ancak Batı'dan gelme basıklar ve milletler arası andlaşmalar zoru ile Şeriat ülkelerinden silinip atılabilmektedir; o da şeklen olmak üzere, çünkü bu ad kullanılmadan kölelik çeşitli kılıkklar altında devam edegelmıştır. Meselâ «besleme» adı altındaki müessese bundan başka bir şey değildir.

Köleliğin kaldırılması yönünde her hangi bir gayret sarf edilmiş olması şöyle dursun fakat insanlar arası eşitsizliği gidermeğe matuf olmak üzere yabancı ülkelerde girişilen davranışlar dahi olumsuz ve nefret duyguları ile karşılanmıştır. XIX cu yüzyılın başlarına doğru, 1798 tarihinde Osmanlı Devleti Dış İşleri Bakanı Ahmed Atif Efendi, o tarihten on yıl önce yani 1789 yılında vuku bulan Fransız İhtilâli konusunda hazırladığı raporunda, Batı dünyasına yep yeni bir gelişme ve demokrasi çağı açan İhtilâl felsefesini ve bu felsefenin yaratıcısı sayılan feylezofları, ve özellikle VOLTALRE ve J.J. ROUSSEAU gibi ünlü ve insan sever düşünürleri yererken İhtilâl'in temel amacı olan EŞİTLİK prensibine karşı husumet ve tiksintisini gizleyememiştir. Bütün bu büyük ve beşeriyetin saygıyla andığı feylezofları «Tanrısızlıkla», «Dinsizlikle», «Materialist olmakla» suçlarken, asıl EŞİTLİK prensibini ve onunla birlikte CUMHURİYETÇİLİĞİ savunmuş olmalarından (ve hem de HALKIN anlayabileceği dilde bu konuları yaymağa çalışmış olmalarından) dolayı onları küfürlere, hakeretlere muhatap kılmıştı. Bahis konusu bu rapora dayanılmak suretiyle Hükümetce hazırlanan ve Mısır, Suriye ve diğer Müslüman ülkeler halklarına hitaben kaleme alınan beyannamede : «Ey İslâm topluluğu, deniyordu, siz ki Tanrı'nın birliğine iman edersiniz, biliniz ki Fransız milleti — Tanrı tümünün belasını versin inşallah — isyankâr kafirler topluluğudur... İddia ederler ki Peygamberin indirmiş olduğu kitablar dalâletten ibarettir, Kur'an, Tevrat ve İncil boş laflardan ve yalanlardan meydana getirilmiş şeylerdir, ve Musa, İsa ve Muhammed peygamberlerin peygamberlikleri sahtedir ve bu yer yüzüne asla peygamber diye bir şey gelmemiştir, ve bunlar cahil halkları aldatmışlardır, ve güya insanlık ailesine mensub bütün insanlar, kendi aralarında eşittirler, ve insan olmak hasebiyle kişiler arasında üstünlük-aşağılık diye bir şey bahis konusu değildir ve hiç kimse hiç kimseden

daha değerli değildir ve herkes, bu yeryüzü yaşantısında kendi hür iradesine göre kendi manevî hayatını ayarlar...»³⁴

Görülüyor ki insanlar arası eşitlik prensibini savunmak ve eşitsizliği giderici davranışlarda bulunmak Osmanlı Devlet adamının havsalasının kavrayabileceği bir şey gibi görünememekteydi ve böyle bir davranışa yönelmek kafirlik ve zalimlik oluyordu. Bütün bu söylediklerimizden çıkan sonuç şu olmaktadır ki Şeriat zihniyeti, kendi dar açısı içerisinde, zulm'u önleme siyasetini ZULM'u tesiste bulmuştur, çünkü hareket noktası KİŞİ veya Kişi'nin hür iradesi, yani insan olmak sıfatıyla kişide mevcut tabii hak ve hürriyetler değil fakat bütün bunlar dışında değer kabul edilen Şeriat esasları olmuştur. İktidar bakımından din kitapları ve Şeriat emirleri dışına çıkmak demek KAFİR'lik ve ZALİM'lik kabul edilince «âdil» ve «iyi» hükümet demek din kuralları ne emrediyorsa onları yapmak anlamına gelmiştir. Şeriat ve din esasları ise kişi'nin hür ve serbest iradeye sahip olarak yaşamasını değil, fakat aksine bu iradeyi bir kenara bırakıp din esasları ne diyorsa onları yapmasını ön gördüğünden İKTİDAR için kişi'yi bu düzen içerisinde yaşatmak ve idare etmek, yani çoğu zaman kişi'nin hür iradesinin zıddına düşen ve akıl ve mantık verleriyle bağdaşmayan bir yaşantıyı ona yüklemek, ve daha başka bir deyimle kişi'yi despotik bir şekilde ve hürriyet dışı bir rejim altında tutmak ASIL olmuştur. Toplum düzeni ve ASAYİŞ bununla kaimdir diye düşünülmüştür. Böylece ASAYİŞ ve İSTİBDAT birbirlerini tamamlayan, birbirlerinin yerine kaim olan kavramlar şeklinde iş görmüştür. Bunun dışında bir başka siyasi yaşantı tasavvur edilememiştir.

Bütün bunlar gösteriyor ki Şeriat ülkelerinde İSTİBDAT Şeriat düzeninin yarattığı bir sonuç olmuştur.

ASAYİŞ uğruna şiddet yoluna başvurma geleneği

Despotizmi hareket noktası yapan rejimler için asayiş sağlamak ve devlet güvenliğini kurmak bahanesiyle İktidarı uygulama işi genellikle iki yoldan olur : 1' — İktidarı, en son sınırına varıncaya kadar ve her türlü şiddet ve zulüm vasıtalarını meşru kılarcasına kullanmak; 2' — Halkın fikir seviyesini mümkün mertebe düşük kılmak ve her türlü düşüncüyü ve İktidar bakımından İdare eden-

³⁴ Enver Ziya Karal, *Fransa & Mısır*, sh. 108.

lerce tehlikeli sayılabilecek fikir gelişmelerini ve ortamını yok etmek. Gerek Selçuklular ve gerek özellikle Osmanlı'lar devrinde biz, bu iki usulü yer yüzünde en etkili şekilde uygulayan milletlerden biri olmuşuzdur. Saltanatı yaşatacağız, devleti ve milleti güvenlik içerisinde tutacağız, siyasi İktidarı sağlayacağız diye bu yukardaki usulleri — yanibir yandan dehşet yaratmayı, kelleler uçurmayı ve öldürmeleri kardeş katline kadar götürme; diğer yandan «kelleyi» işlemez hale getirme ve o halde tutma usullerini — milli bir gelenek haline getirmişizdir. XIX cu yüzyıla gelinceye kadar her iki usul aynı zamanda ve aynı titizlikle uygulanırken, XIX cu yüzyıldan sonra birinci usul biraz mahiyet değiştirmiş, ikinci usul ise aynı şiddetle iş görür olmuştur. Evet neler feda etmemişizdir biz bu **ASAYİŞ, HUZUR, DEVLET GÜVENLİĞİ ve MİLLET ÇIKARLARI** adına. Kamu düzeni bozulmasın, kendi rahat ve keyifleri kaçmasın ve Saltanata hanel gelmesin diye nice Padişahlarımız, nice siyasetadamlarımız ve aydın sandıklarımız, ne insanlık duygusu, ne baba ve oğul şefkâti, ne yurt sevgisi, hiç bir şey tanımamışlar, yüzlerce ve binlerce insanın öldürülmesine, kendi öz kanlarından olan en yakınlarını cellada teslim, vatan ve milleti yabancılara peşkeş çekmeğe rıza göstermişlerdir. Özellikle **ASAYİŞ ve DEVLET GÜVENLİĞİ** kavramları öylesine sihirli birer deyim olmuştur ki bununla biz, daha doğrusu İktidar sahiplerimiz, hemen bütün tarihimiz boyunca ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu süresince, aklın almayacağı ve insafın kavrayamayacağı haksızlıkları, gaddarlıkları ve hürriyet yasaklamalarını başarmışızdır. Verilebilecek örnekler yüzlerce, fakat sadece şu bir kaçını hatırlamakla yetinelim; Fatih Sultan Mehmet, kendisinde çok önce yerleşmiş olan kardeş katli müessesesini hukukileştirirken,³⁵ bunu din adamlarından aldığı tavsiye ve fetva'ya ve bu fetva'nın dayanağı olan «Devletin güvenliği» ve «Toplumun Asayışı» nedenlerine oturtmuştu. Sanki yeryüzünde güvenliği ve huzuru sağlamanın başkaca hiç bir çaresi kalmamış ve sanki diğer ülkeler ve milletler huzura ancak bu yollardan kavuşabilmişler gibi. Köprülü Mehmet Paşa'mız sadece beş yıllık vezareti devresinde Devlet güvenliğini sağlayacağını diye en azından otuzbin insanı öldürmüştü. Tarihçi Hammer'in hesapları-

³⁵ Kardeş katli müessesesi Acem'lerden gelme bir müessesedir ve Osmanlılara her bakımdan örnek teşkil eden cinayetler serisi halinde iş görmüştür. Dördüncü Ferhad, babasını oğularını ve otuz kadar kardeşini, tahta rahatlıkla çıkabilmek için işkence içerisinde öldürmekten çekinmemiştir. Bu çeşit cinayetlerle tahta culus Acemler için fazilet sayılmıştır. Bk. J. de Hammer, *l'Empire Ottoman*, (Paris 1838, Tome III, sh. 503).

na inanacak olursak ASAYİŞ uğruna adam öldürme kota'ları Padişahlar için her gün ortalama 7, Vezirler için her gün 6 ve daha alt kademedeki ricâl için günde 1 KELLE idi. Bu gelenek, İdare etme yetkisine sahip olanlarımızın, asayişî sağlama adına sahip oldukları «öldürme hakkı»nı doğuran bir kural niteliğini almıştır.

IV cü Murad'ın asayiş uğruna öldürttüğü insan sayısı 100 000'nin üstündedir. Saltanatının son 7 yıllık süresi içerisinde 50 binden fazla can'a kıymıştır. Demek oluyor ki Köprülü Mehmet Paşa, beş yıl boyunca devamlı olarak günde ortalama 16 ve IV cü Murad, 7 yıl boyunca günde ortalama 19 insan öldürtmek suretiyle yukardaki kotayı biraz aşmışlardır.

Fakat bütün bunlardan daha tüyleri ürpertici olanı, Padişah'ların kendi öz kanlarından sayılan kişileri yok etme siyasetleridir. Devlet'in kurucusu Osman I'den itibaren Mahmud II'ye (1808'e) gelinceye kadar her Padişah, hemen istisnasız, tahta oturmak ve asayişî sağlamak adına baba, oğul, kardeş, yeğen ve amca katline girişmekten ve insan vicdanını tiksindirici bu çeşit cinayetleri işlemekten geri kalmamıştır. Osman I, 1298 yılında amcası Dünder'ı öldürtmekle işe başlar.

Murad I, 1360 yılında kardeşi İbrahim'i, 1385 de oğlu Savcı'yı; Sultan Beyazıt I, 1389 da kardeşi Yakub'u; Birinci Mehmet, 1413 de kardeşi Musa'yı; İkinci Murad, 1423 de kardeşi Mustafa'yı ve 1443 de oğlu Alaeddin Ali'yi (ve ayrıca tahta culus ederken kardeşleri Ahmed, Mahmud ve Yusuf'un gözlerini kör ettirmiştir); Mehmed II, 1451 yılında kardeşi Ahmed'i ve Orhan'ı; İkinci Beyazıt 1482 de kardeşi Cem'in oğullarını, 1507 de kendi öz oğullarını (Mahmud ve Mehmed'i), ve 1511 de diğer oğlu Şahinşah'ı; Birinci Selim 1512 de babası İkinci Beyazıt'ı, ve ayrıca 1513 de kardeşleri Korkud ve Ahmed'i, ve yine 1514 de oğulları Abdullah, Mahmud ve Murad'ı ve bir dizi kardeş çocuklarını; Kanunî Sultan Süleyman 1522 de yeğenlerini, 1553 de oğlu Mustafa'yı ve torunu Mehmed'i, 1560 da torunu Osman'ı, 1561 de oğlu Beyazıt'ı ve diğer torunlarını; Üçüncü Murad 1574 de beş kardeşini; Üçüncü Mehmed 1595 ilâ 1603 yılları arasında 19 kardeşini ve iki oğlunu ve babasından gebe kalan 15 cariyeyi öldürtmüşlerdir. Bundan başka İkinci Mustafa, IV cü Murad, IV cü Mehmed, Üçüncü Osman IV cü Mustafa ve İkinci Mahmud hep, kardeş ve yeğen katlederek seri'yi tamamlamışlardır. Böylece Osmanlı tahtına çıkan 37 Padişah'tan 18 Padişah kendi öz kardeş, amca, oğul, baba ve yeğen olmak üzere yakın akrabalarından 80 kişi'nin kanına girmişlerdir. Tarihte böylesine kanlı bir baş-

ka Hanedana, ve asayiş sağlama adına böylesine kana susamışlığa bir benzer örnek bulmak kolay değildir³⁶.

Evet asayışı ve devlet güvenliğini korumanın ve sağlamanın ilmi ve çıkar yolu bu olmuştur bizim büyüklerimiz, bilgilerimiz ve paşalarımız için.

ASAYİŞİ sağlama uğruna İKTİDAR'lar tarafından işlenen cinayetlerin meşruiyetini hazırlayanlar : Din adamları

Osmanlı İmparatorluğunun siyasî tarihi kan ile, kelle kesmeler ve boğdurtmalarla, şu veya bu şekilde işlenmiş benzere cinayetlerle doludur. Ve bütün bu cinayetler bir tek şeyi sağlama uğruna olmuştur : Asayiş ve Devlet'in güvenliğini ve toplumun huzurunu sağlamak.

Ancak ne var ki bu cinayetlere, bu asıp kesmelere başvuran Devlet adamını ve çoğu zaman Hükûmdarı bu yola sürükleyen, bu korkunç ve insanlık dışı çarelere zorlayan bir tek kuvvet vardı o da DİN ADAMI. Bütün cinayetler, bütün vahşet her zaman ve her zaman din adamının teşviki ya da yol göstermesi ve her halü kârda onun fetvasıyla olmuştur.

Türk'ün İslâm'ı kabulden sonraki tarihi boyunca bu çeşit cinayetleri işleyen devlet ve hükûmet adamlarının hemen hepsi bu davranışlara pek çok ahvalde kendi arzu ve istekleri hilafına da olsa din adamından aldıkları fetvalarla yeltenmişlerdir. Uzun tarihimiz süresince bir tek din adamı çıkıpta, kendi insanlık gururundan alacağı itme ile ve haysiyet sahibi bir insan olma cesaretiyle ÖLDÜRMEİNİN, ve özellikle haksız ve yersiz cinayetlerin insanlık duygusu ile bağdaşamayacağını söylememiş, söyleyememiştir; bunun savunmasını ve mücadelesini yapmamıştır. Batı'nın daha III cü yüzyılda, yani bundan 1700 önce, karanlık çağ dediğimiz devrelerde, çıkardığı AMBROSE tipi bir din adamının cesaret ve insanlık örneğini verecek bir din adamına biz kendi geçmiş tarihimize içerisinde rastlamıyoruz.

Evet bazı müftülerin, bazı Şeyh-ül İslâm'ların, (ve meselâ Yavuz Sultan Selim zamanının Cemali efendileri ve saire), insanî gibi görünen ve Padişahın gazabına engel olucu (meselâ İslâmî kabul

³⁶ Bu listeler için bk. A. D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, (Oxford Clarendon Press, 1956) sh.

etmeyip haraç verme durumundaki hıristiyanları koruma), direnmeleri yok değildir. Fakat bir kere bu çeşit davranışlar yok denebilecek kadar nadir görülen şeylerdir. Bundan başka bu davranışlar, din adamının bizatihi insan hayatına değer vermiş olması inancından çıkmış değildir. Sadece mevcut bir din hükmünü — yani İslâm'ı kabul etmeyipte haraç vermeğe razı olan hıristiyanlara dokunulamayacağına dair hüküm (ki o da insan hayatının değer taşıması nedeniyle değil fakat siyasi mülâhazalarla yerleşmişti) mekaniki şekilde uygulama arzusundan doğmuştur. Bir tek din adamı insan hayatının kutsallığına, kişi hürriyetlerinin üstünlüğüne, kişi iradesinin hürlüğüne veya hiç olmazsa Şeriat'ın akla uygun düşmeyen esaslarını akıl süzgecinden geçirme yeteneğine inanmış ve bu inançla mücadeleye girişmiş ve kendi hayatını tehlikeye atmış değildir. Batılı tarihçiler Köprülü Ahmet Paşa devrinde SAMIZADE REİS efendi (ki Valde Sultan'ın danışmanı idi), ile KAZIZADE İBRAHİM Paşa'nın barışçı bir siyasetin taraftarlığını yaptıklarını belirtirler ve bu iki şahsın sırf bu fikirleri nedeniyle idama mahkûm edildiklerini söylerler. Halbuki ashnda gerçek böyle değildir. Ne Samizade Reis efendi ve ne de Kazizade İbrahim Paşa, «İnsan varlığının üstün değerine» inanmış ve sırf bu nedenle «Savaş» aleyhtarı kişiler değillerdi. Esasen kişilikleri itibariyle böylesine «idealist» bir tutuma bağlanamazlardı. Samizade Reis efendi hakkında mutlak bir görüş beyan etmeyeceğiz; fakat Kazizade İbrahim Paşa, ki 1663 yılında öldürülmüştür, barışçı görüşlere sahip olduğu için değil ve fakat bazı Saray entrigalarına karışmış olduğu için Padişahın gadrine kurban gitmiştir.³⁷ Her hâlü kârda bunları, yukarıda belirttiğimiz anlamıyla DİN Adamları grubuna dahil etmek de mümkün değildir.

Evet hiç bir din adamı ve hattâ hemen hemen hiç bir düşünür çıkıpta «İnsan'ın İnsan olmak sıfatiyle doğuştan sahip olduğu ve vazgeçilmez, ve çiğnenmez hakları» olduğunu; ırk, cins ve din farkı gözetilmeksizin insanların kardeş ve eşit olduklarını; din ve iman adına savaşlara girişmesinin ve farklı inançtaki insanları öldürmenin Tanrı ve İnsan sevgisi anlayışıyla bağdaşmayacağını; İnsanlar arasında din ve iman nedeniyle veya sair suretlerle eşitsizlikler olmayacağını kölelik denen müessesenin medeniyet gelişmesiyle bağdaşmayacağını ve mutlaka kaldırılması gerektiğini, kadın denilen varlığın «aşağılık» bir varlık değil üstün bir varlık olduğunu; veya buna benzer görüşleri savunmamıştır. Bir tek din adamı ya da düşünür çıkıpta «Asayiş ve Devlet Güvenliği kadar ve hattâ bundan

³⁷ J. de Hammer, a.g.e., (Tome XI, sh. 147).

da daha önemli olarak KİŞİ HAK VE HÜRRİYETLERİ korunmalıdır, ve asayiş uğruna bunlar feda edilmemelidir» dememiş ve bu yolda cesaret örneği vermemiş hayatını tehlikeye atmamıştır.

Bilâkis kendi hayatlarını koruyabilmek ya da körü körüne saplı buldukları fanatik inançları ve Şeriat'ın «Altmış yıllık istibdat bir saatlik huzursuzluktan daha evlâdır» doğmaların sürdürmek için yüzyıllar boyunca yüzbinlerce mâsum insanın hayatına son verici fetvaları rahatlıkla vermekten kaçınmamışlardır.

Köprülü Ahmet Paşa devrinin ünlü müftüsü Bursalı Esir Mehmet efendi nice örneklerden biridir ve fakat gerçekten manidar olanıdır. Ve âdeta yüzlerce yıl içerisinde din adamı'nın cesaretsizliğinin, korkaklığının, küçük ruhluluğunun felsefesini bu örnekte bulmak mümkündür. Tarihçi Hammer bunu şöyle belirtir : «Müftü Bursalı Esir Mehmed efendi, Padişah'ın ve Köprülü Ahmet Paşa'nın huzurunda, sadaret makamını son olarak işgal etmiş bulunan Büyük Vezir'in (yani Köprülü Mehmet Paşa'nın) son derece şedit davranışlarından yakınmış ve onun haksız şekilde kan dökmelerinden söz etmişti. Bunun üzerine Büyük Vezir (yani Köprülü Ahmet Paşa) Müftüye hitaben : «Şayet babam idam kararları imzalamış ise bütün bunları senin ona verdiği fetvalar üzerine yapmıştır» demişti. Bu beyan üzerine Müftü : 'Eğer ben bu fetvaları vermiş isem, bunu onun cebberrut ve gaddar oluşundan bizzat korktuğum ve yıldırım için vermişimdir' demiş, bunun üzerine Büyük Vezir (yani Köprülü Ahmet Paşa). Müftüye hitab ederek : 'Müftü efendi, Peygamberin emirleriyle yetişmiş olan sen, TANRI'dan, onun diğer kullarına nazaran, daha az mı korkmak ve çekinmek durumunda olmalıydın? demiştir. Buna karşı Müftü'nün bir diyeceği olmadı. Ve fakat bu görüşme onun görevden azledilmesi ve Rodos'a sürülmesi sonucunu yarattı. İşgal etmiş olduğu makam Sanizade'ye tevdi olundu.»³⁸

Bursalı Esir Mehmed efendinin yukardaki mazereti muhakkak ki samimî bir görüşün ifadesi değil gerçeğin tam aksi idi. Zira din adamları, genellikle, İktidar sahiplerinden korktukları ve çekindikleri için değil, ve fakat İktidar sahipleri din adamlarının, kendilerine verdikleri fetvalar ve bu fetvaların din esaslarından alınma olduğuna yine din adamları marifetiyle inandırılmaları nedeniyle bütün bu cinayetleri işlemekte mahzur görmemişlerdir. Seksen yaşında bir ihtiyar olan Köprülü Mehmet Paşa aslında gaddar ve hunhar bir insan değildi. Fakat asayiş sağlamaya ve devlet güvenliğini korumaya için kesip asmaktan ve binlerce insanı öldürt-

³⁸ J. de Hammer, a.g.e., (Tome XI, sh. 117).

mekten başka çare ve yol bulamamıştı. Çünkü içinde bulunduğu ortam ve gelenek (yani asayışı sağlamak için her türlü cinayeti işlemenin bir din gereği olduğu geleneği) nedeniyle ve asıl önemlisi, onu bütün bu cinayetlere hazırlayan ve âdeta zorlayan din adamının baskısıyla, takınmış olduğu tutumdan farklı bir tutuma muhtemelen kolay kolay yönelemezdi. Eğer din adamı, tıpkı Batı da olduğu gibi, din esaslarını hürriyet lehine yani insan değerini her mülahazanın üzerine çıkacak şekilde işlemiş olsa idi İktidar sahiplerini hiç şüphesiz daha insafli, daha medenî ve daha mutlu sonuçlar yaratıcı davranışlara götürebilirdi. Halbuki götürmek istemedi; bilakis kendisine daima, sağlam olsun veya olmasın kaynak aradı ve buldu. 1648 yılında Sultan İbrahim'in tahttan indirilip hapse atılmasından ve yerine Sultan Mehmed'in getirilmesinden 10gün sonra sipahiler sakıt İbrahim lehinde görünür olmuşlardı. Müftü Abdürrahim efendi Kanuni Sultan Süleyman'ın bir kararını kendisine temel dayanak yaparak : 'Ortada iki halife varsa birini öldürün' fetvasını vererek Sultan İbrahim'in katline sebebiyet vermişti.³⁹ Din adamları, bu çeşit cinayetlere engel olmamak veya hattâ bu cinayetleri teşvik etmek hali şöyle dursun ve fakat bazan kendileri dahi bu cinayetlerin işlenmesine fiilen yardımcı olmuşlardır.

Sultan İbrahim'i boğmak hususunda kendisine emir verilen Cellad Kara Ali bu cinayeti işlemekten kaçınır ve hattâ celladlığına rağmen ona acırken Müftü Abdürrahim efendi, cinayetin işlenmesine bizzat yardımcı olmuştur.⁴⁰ Tabîî millet çıkarları ve devletin güvenliği uğruna katlanmıştır bu fedakârlıklara Müftü efendi. Çünkü o, tıpkı kendisinden önceki fetvacılar gibi, (tıpkı Fatih Sultan Mehmed, zamanında olduğu gibi) Kur'an hükümlerine dayanarak : «Karışıklık ve aşayışsızlık CİNAYETTEN çok daha tehlikeli bir müsibettir» şeklinde, verilmiş öğütlere inanmışlardandı. Nice Padişahları kanasusamışlığa sürükleyen onun ve onun gibilerin bu akla ve vicdana sığmaz inanışları değil miydi? Bu inanış ve bu inanışın tezahürü olan cani davranışlar topluma ve devlet yaşantısına bir süre olsun istikrar ve sureta huzur havası yaratmamış değildir. XVII cü yüzyılın en müstebid, en hunhar; en ziyade kan döken Osmanlı Padişahı IV cü Murad'ın yarattığı devir buna örnek gösterilebilir. En ufak bir asayışsızlığı ve devlete karşı en ufak bir direnişi, suçların en kötüsü, ve en tehlikelisi gibi görmeğe mühey-yâ bu Padişah, Saray duvarlarına yaklaşan bir Paşa' oğlunu, sanki

³⁹ J. de Hammer, a.g.e., (Tome X, sh. 182).

⁴⁰ J. de Hammer, a.g.e. (Tome X, sh. 182-3).

Devlet güvenliğini kökünden yok etmeğe matuf bir suç işlemişcesine, tehlikeli sayarak kendi elleriyle boğarak öldürmüştür.⁴¹

Kendisini eğlendirmek için dans eden bir rakkasenin zevke gelip fazla neşeli ve hoppa görünmesine dahi tahammül edemeyecek kadar softa ve fanatik bu hükümdar hayatının sadece son yedi yılı içerisinde 50 000'ne yakın insanı cellad eline teslim etmiştir. Devlet güvenliğini sağlayacağım diye Saltanatı boyunca öldürttüğü insanların sayısının mübalağasız 100 000'ni aştığı kabul edilir. Aynı gaye ve maksatla kendi öz kardeşlerini idam sehpasına yollamış olması da ayrı.⁴² IV cü Murad', kendisinden önceki Padişahların ve İktidarların, çeşitli nedenlerle cansız kıldığı İmparatorluğa biraz olsun can verdiği söylenir; doğrudur. Tarihçi Hammer'in dediği gibi Murad III'ün gevşekliği ve aczi ve yeteneksizliği, Mehmet III'ün beceriksizliği, Ahmet I'in tecrübesizliği, Osman II'nin tedbirsiz ıslahat teşebbüsleri, ve Sultan Mustafa'nın hamakat ve budalalığı nedeniyle İmparatorluğun dört bir köşesinde kendisini gösteren isyanlar, kargaşalıklar, ve huzursuzluklar, ve sivil halk ile askerler arasında beliren hoşnutsuzluklar, Osmanlı devletini zayıflatmış, ve inkiraza sürükler olmuştu. Murat IV zamanında İmparatorluk yeniden dirilir ve kuvvete kavuşur ve eski haşmetini ihraz eder olmuş ve kendisine bu canlılığı ve hayatiyeti veren Murat IV sayesinde Karlofca andlaşmasına kadar (yani uçuruma tam manasiyle düşüşün başladığı tarihe kadar) yok olma tehlikesinden uzaklaşmıştı.⁴³ Fakat başarılı gibi görünen bu devre Murat IV'ün basiretli, ileriye gören ve halkın ve ülkenin yararına olabilecek akıllı bir siyasetinin yarattığı sonuç değildir. Bu, sadece cinayetler siyasetinin geçici bir süre için başarılı gibi görünen manzarasıdır : Daha doğrusu devlet güvenliği ve Saltanatın huzuru adına her türlü değerleri ve insanlık duygularını feda edebildiği bir siyasetin sonucudur. IV cü Murat'ın bütün başarısı ve bütün mahareti yukarda temas ettiğimiz kesip asmalar ve cinayetler yolu ile olmuştur. Böylesine bir devlet anlayışı, böylesine bir asayiş ve toplum huzuru görüşü, uzun vade itibariyle olumlu değil bilakis son derece yıkıcı, kişi'yi ve toplumu devlet denilen varlığa karşı düşman kılıcı, ve her yaşantısıyla yıldırıcı ve tabii bütün bu nedenler yüzünden gerçek anlamıyla devlet güvenliğini yapıcı değil fakat temelinden mayınlayıcı etkiler getirmiştir ki bu etkiler bugün hâlâ şu veya bu şekilde, ve özellikle vatandaşın devlete karşı hiç bir şekilde güven beslenmemesi ve İkti-

⁴¹ J. de Hammer, a.g.e., (Tome IX, sh. 378).

⁴² J. de Hammer, a.g.e., (Tome IX, sh. 389).

⁴³ J. de Hammer, a.g.e., (Tome IX, sh. 394).

darın acz içerisine düştüğü her def'asında ona karşı, adeta fırsat arayorcasına, husumet haline geçmesi yollarıyla kendisini göstermektedir. Yüzyıllar boyunca böylesine despotik, böylesine keyfi, böylesine yıldırıcı iktidar uygulamasına muhatap kılınmış bir toplumdan daha farklı bir davranış beklemek şüphesiz ki insafsızlık olur. Hürriyeti ve basiretli İdare sistemini «ASAYİŞİ SAĞLAMA» uğruna feda eden, halkı köle durumuna indiren, onu «insan» seviyesine layik görmeyen hiçbir ülkede kişiler gerçek anlamda asayiş duygusuna kavuşmuş olamazlar. Bu gibi ülkelerde halk, kendisine karşı iyi, insani ve eşit muamele yapılması hallerinde, bunlara hiç alışıksız olmadığı için, şımarır ve çabuk taşkınlıklara kapılır ve asayiş bozucu davranışlara yönelir. Bu hemen her yerde görülen şeylerdendir. Millet egemenliği fikrine şu son 50 yıl boyunca alışılmağa çalışılan Cumhuriyet Türkiyesinde bile bu durum zaman zaman kendisini hissettirmiştir. Bütün bunları normal kabul etmek gerek. ASAYİŞ ve HÜRRIYET dengesi sisteminde hürriyete ağırlık verilmesi geleneğinden uzak tutulmuş, kendi kendisine karar alma alışkanlığına yabancı kılınmış, kendi kendini idare etmek nedir bilmeyen ve insan niteliği değerlerine layik görülmemiş, ve sadece korku, dehşet, dayak, ve idam atmosferi içerisinde yaşamış ve yaşatılmış bir toplum, eski Yunan tarihçisi THUCIDIDES'in dediği gibi, elbetteki İktidar gevşemelerini, veya İktidarın, gevşeme intibasını uyandıracak davranışlarını, hattâ insanî gibi görünen tutumunu hazmedemez ne yapacağını şaşırır, şımarır ve ölçüyü kaçıır ve haliyle anarşik olaylara yönelir. Aynı şekilde İktidarın zayıf düşmesi halinde de, geçmiş yüzyılların birikmiş kinlerinin etkisiyle, devlete ve İktidara karşı hınc çıkarma denemelerine girişir. Bütün mesele halkı, kendi insanlığının bilincine kavuşturucu yolları tıkamamak ve asayiş sağlayacağı diye iktidari cinayetler siyasetine alet etmemek ve sınırsızlığa ve ölçüsüzlüğe götürmemektir. Batı'da «L'Etat, c'est moi —Devlet Ben'im» zihniyetine sarılmış XIV cü Louis, ki İngiltere'dekine benzer Parlamento sistemine ve halk meclislerine mutlak şekilde muarız olmakla ün yapmıştır, : «Halk, derdi, istek ve arzularında hiç bir zaman doymak bilmez; onu okşadığımız, ona yaranmağa çalıştığımız nispette o sizi hâkir görür, beğenmez» Bizdeki Şeriatçı kafanın bütün devirler boyunca inandığı parola'da bu değil midir? Fakat hiç olmazsa Louis XIV, her bakımdan mutlakiyet taraftarı ve İktidarın ister şeklen ister organik ve müessesevi yollardan daraltılmasına karşı olmakla beraber, yine de iktidarın tabii sınırlarla bağlı bulunduğunu kabul ederdi. Ona göre Tanrı İradesi,

* M. Prélot, *Histoire des Idées Politiques*, (Paris 1959 sh. 305-6).

hükümdarın akıl ve mantığı ve nihayet gelenekler ve örf ve adet kuralları bu sınırları çizen unsurlardı.⁴⁵ ASAYİŞ uğruna cinayet işleme yollarına gitmeyi aklından geçirmezdi. İşte Batı ile bizim siyasî gelişmemiz arasındaki nice farklılardan biri.

Değişen Metod'lar

Şunu da bu vesile ile ilâve etmekte fayda vardır ki zamanla ve daima gelişen ve medenileşen Batı dünyasının baskısı altında bu yukarda gördüğümüz vahşet usulleri yerine daha farklı, daha az göze batar usuller kaim olmuştur. «1293 Kanun-u Esasisi» adını taşıyan 1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasası, ki bilindiği üzere 1831 tarihli Belçika Anayasa'sından kopye edilmeğe çalışılmıştır, görünüş itibariyle sempatik ve sanki Meşrutî bir Monarşi'nin esaslarına yer veren nitelikte bir kanun idi. Ancak ne var ki İktidar sahiplerimizin o şeytana bile oyun oynatan keskin zekâlarıyla, ve pek farkedilmez bir şekilde metne sıkıştırdıkları bir madde hükmü yüzünden demokratik gibi görünen bütün sistem temelsiz bırakılmıştı. Bu madde, o tarihten bu yana dillere destan meşhur 113 cü maddedir ve pek tabii Devletin güvenliği, ve bu arada biraz da kendi çıkarlarına ve saltanatına fazlasiyle düşkün Devlet adamlarımızın ve Ulu Padişahımızın arzu ve ısrarlarıyla Anayasaya konmuştu. Bu madde hükmü aynen şöyle demektedir : «Hükümetin emniyetini ihlâl ettikleri İdare-i Zabita'nın tahkikatı mevsukesi üzerine sabit olanları memaliki mahsusa-i şahaneden ihraç ve teb'id etmek münhasıran zatı hazretti Padişahi'nin yed-i iktidarındadır.»⁴⁶

Pek masumane ve edebi gibi görünen bu satırların altında yatan anlam o idi ki Padişah efendi, mevcudiyetini kendi huzuru bakımından zararlı veya tehlikeli gördüğü her kişi'yi, Anayasa'daki kişi teminatı ve kişi hürriyetleri hükümleriyle hiç bağlı olmayarak, istediği gibi sürdürebilecek ve icabına bakabilecekti. Bilir misiniz kimin başını yedi bu munis görünüşlü Anayasa maddesi ilk def'a? Hürriyet kahramanı ve yurtsever MİTHAT Paşa'nın. Bu çok değerli insanımız «Devlet Güvenliği» adına mel'un Abdülhamid'in kurbanı oldu ve 113 cü madde gereğince Taif'lere sürdürülerek orada, vicdansız ve müstebid Padişah'ın emriyle insafsızca boğdurtuldu. Şüphesiz ki Mithat Paşa tek örnek değil; daha nice hürriyet aşığı, nice değerli aydınlarımız onun akibetine uğramışlardır. Her ne ka-

⁴⁵ M. Prélot, a.g.e., sh. 305-6.

⁴⁶ İlhan Arsel, *Türk Anayasa Hukuku'nun Umumi Esasları, Birinci Kitap - Cumhuriyetin Temel Kuruluşu*, (Mars Matbaası, Ankara, 1965) sh. 30.

dar bahis konusu 113 cü madde hükmü, İkinci Meşrutiyetin ilânı ile birlikte (yani 1908'de) Anayasa'dan çıkartılmış ve «Hürriyeti şahsiye her türlü taaruzdan masundur; hiç kimse şer ve kanunun tayin ettiği sebep ve suretten maada bir bahane ile tevkif ve mücazaat olunmaz» şeklinde bir hüküm ve bu arada basın, toplanma, muhaberat v.s. gibi hususlarla ilgili hürriyetler Anayasa'da belirtilmiş ise de «TABİİ HUKUK» fikrine ve İnsan değerine yabancı bir ortam için, HÜRRİYET ve İKTİDAR dengesinde hürriyete ağırlık verme şikkını tercih aklın ve havsalanın alabileceği bir şey değildi. Tabii hukuk fikri ve onunla birlikte KİŞİ'nin İKTİDAR tarafından yok edilemeyecek hürriyetleri bulunduğu zihniyeti ve asıl bundan da daha önemli olmak üzere kötü ve müstebid ve insan haklarını ihlâl eden İktidarlara karşı toplumun direnme hakkı bulunduğu görüşü ilk def'a olarak siyasi hayatımıza ATATÜRK ile ve onun sayesinde girebilmiştir.

ZULME KARŞI KOYMA ZİYNIYETİNİ GETİREN ATATÜRK

ATATÜRK'e gelinceye kadar «İktidar halka değil Tanrı'ya ve dolayısıyla Halifeye/Padişah'a aittir ve binaenaleyh Devlete, Saltanat makamına ve İktidara karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmek ve günah işlemek olur velev ki bu İktidar kötü olsun, müstebid olsun» zihniyeti hâkim iken ve buzihniyet, İslâm'ın daha ilk yerleştiği anlardan itibaren yüzyıllar boyunca, İbn Taimiyya'lardan, İbn Haldun'lardan, Nizam-ul Mülk'lerden, Gazali'lerden kuvvet ve destek alarak İKTİDARA yani HALİFE'ye (isterse kötü, ehliyetsiz ve hiyanet içinde bulunmuş olsun) mutlak itaati öngörürken, ve bu suretle Kişi'nin ve toplum'un, Şeriat adına koyun sürüleri gibi boynu eğik ve her türlü adâletsizliklere haksızlıklara ve kötü İdare'ye rıza gösteren ölü bir vücut haline girmesini sağlarken ATATÜRK, «Millet eğemenliği» ve «Temsili Sistem» kavramlarını KİŞİ'nin tabii haklarına ve kişi haysiyeti temeline dayatmış ve HÜRRİYET ile İKTİDAR dengelemesi sisteminde İktidar'a değil fakat HÜRRİYET unsuruna ağırlık tanımıştı. Bir yandan eğemenlik hakkının halka ve millete ait bulunduğunu XVII ci yüzyıl filozoflarının işlediği «İçtimai Mukavele» teorileriyle izaha çalışırken ve böylece «Tabii hukuk» fikrini Anayasa yaşantısının temel direği haline getirirken, diğer yandan da açıkca ve hiç çekinmeden İktidarın kötüye kullanılması ve İdare edenlerin kişi hak ve hürriyetlerine ve memleket çıkarlarına zıd davranış takınmaları ve «hiyanet içinde» bulunmaları halinde böyle bir İktidara karşı toplumun ve kişilerin isyan hakları olduğu belirtmişti. Millî mücadeleye giriştiği sıralarda mil-

leti ve orduyu Osmanlı hanedanı ve özellikle son Padişah aleyhine isyana, ayaklanmağa zorlaması onun bu zihniyete yönelmişliğinin fiili ilk belirtileri olmuştu. «Osmanlı hanedan ve saltanatının idamesine çalışmak, diyordu Atatürk, elbette Türk milletine karşı en büyük fenalığı işlemekti. Çünkü millet her türlü fedakarlığı sarfederek istiklalini temin etse de saltanat devam ettiği takdirde, bu istiklale müemmen nazariyle bakılamazdı ... Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve müsliminin halifesine isyan etmek ve bütün milleti ve orduyu isyan ettirmek lâzım geliyordu.»⁴⁷

Bilindiği üzere 1927 yılında irad ettiği büyük nutuk Türk gençliğine verdiği bir öğütle sona erer. Bu hitabesinde millete ve gençliğe verdiği öğüt şudur : İktidar sahiplerinin «Dalalet» ve «Hiyanet» içerisinde bulunmaları halinde onlara karşı isyan.

Millet egemenliğini ve temsil sistemini tabii hukuk kaynağından çıkma müesseseler olarak ele aldığı içindir ki kişi hürriyetlerini ihlâl eder nitelikteki veya zulüm doğurur şekilde ki iktidar uygulamalarına karşı mukavemeti öngörmüştü. İSTİBDAT rejimine karşı «mukavemet» ilk olarak böylece Atatürk ile yerleşmiştir. Ondan daha önce «Millet egemenliği» veya «Hürriyetler» ve sair siyasi hukuk konularında görüş serdeden, ve bu kavramlar üzerine eğilen «Genç Türkler»in bile kafalarından bir an olsun Saltanat ve hilafete karşı, (İktidar kötüye kullanılmış olsa dahi) isyan fikri geçmiş değildir⁽⁴⁸⁾.

Her ne kadar Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olduğu devrede, çok ilkel bir toplumu medeniyet kervanına katmak ve sayısız reformları gerçekleştirmek maksadiyle HURRIYET ile İKTİDAR dengelemesinde İKTİDAR ibresinin daha canlı olduğu söylenebilirse de dünyaca ünlü Fransız Anayasa üstadı Maurice Duverger'nin «Hayırlı bir diktatorya» adını verdiği bu devreyi olağan üstü saymamız

⁴⁷ NUTUK, (Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1959, Cilt I, sh. 14); Ayrıca Bk. İlhan Arsel, a.g.e., sh. 44 ve d.

⁴⁸ Şerif Mardin, *The Genesis of Young Ottoman; A Study of Modernization of Turkish Political Ideas*, (Princeton University Press, 1962), sh. 398. Tabii Hukuk anlayışı içerisinde «Zulme karşı direnme» anlayışı bugün artık yavaş yavaş Orta Doğu ülkelerinde benimsenmeğe başlanmıştır. «Bir Devlet ki halkının refah ve mutluluğuna aldırış etmez, O devlet «DEVLET» olmaktan çıkmış demektir ve halk'ın böyle bir halde Tabii Hukuk gereğince hareket etmeğe hakkı vardır. Despotizm'e karşı, ihanete karşı, ve toplumun yaşantılarını tehlikeye sokan tehditlere karşı savaşmak onların görevidir. Hükümetleri kuran ve İktidarın sınırlarını tayin ve tespit eden sadece millettir.», diyordu Mısır'ın bugünkü Devlet başkanı Enver Sedat. Bu hususta Bk. Anwar El-Sadat, a.g.e., sh. 136.

gerekir. Ancak ne var ki bu devre boyunca (yani 1919 ilâ 1938 diyebiliriz) üzerinde hassasiyetle durulan husus kişi'nin KUTSAL haklara sahip olduğu fikrini kişi için bilinçli kılmak olmuştur.

KİŞİ'nin iktidara, velevki ASAYİŞ uğruna olsun, feda edilemeyecek kutsal hak ve hürriyetleri olduğu anlayışı sadece sözlerle ifade edilmemiş ve fakat fiili durumlarla da kendisini hissettirmiştir. Daha ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi zamanında, yani 1920-1923 yılları arasında kişi hürriyetlerine karşı izhar edilen saygı, ve meselâ bir Nahiye müdürünün Meclisi tenkid etti ve asayiş bozdu diye «İradei Milliye» adındaki Gazeteyi kapatması ve sansüre tabi kılması olayı üzerine Mecliste cereyan eden tartışmalar ve bu tartışmalar sırasında bir millet vekilinin : «Efendiler ... bu Gazetenin böyle bir iddiasından, böyle murakebesinden dolayı mükâfat edilmesi lâzım gelirken her nasılsa T.B.M. Meclisi'nin yapmak istediği inkılabı memurlar kavrayamıyor, zihinlerine sokamıyorlar ... Bir Nahiye müdürü bütün kudretini bir hükümdar gibi icra etmek istiyor ... Efendiler müstebid memurların artık bu memlekette yeri yoktur, ve yaşamayacaklardır ... T.B.M.M. kendi vazifesini kontrol edenlerden memnundur. T.B.M. Meclisini kim tenkid ederse en muhterem adam odur. Çünkü T.B.M. Meclisi layuhti olamaz»⁴⁹ şeklindeki emsalsiz davranışı, asayiş uğruna her şeyi, her hürriyeti fedaya hazır eski köhne zihniyetin Atatürk sayesinde ne noktaya itilmiş olduğunu göstermeğe yeterlidir. Böylesine olgun, böylesine hürriyetçi, ve İktidar ve Hürriyet dengesinde İktidara körü körüne üstünlük vermeyen böylesine medenî bir davranışa biz, çok partili ve serbest seçimli demokratik hayata adım attığımız ve 27 Mayıs 1960 ihtilali ile biten devrede (1950-1960) bile şahit olmamışızdır. Bilakis millet oylarıyla iktidara gelen çoğunluk partisi, eski devirlerde Padişah nasıl İktidarı Tanrıdan alıyor diyerekten onu istediği gibi keyfî ve bilinçsiz ve her daim hürriyetleri çiğneyecek şekillerde kullandı ise, aynen onun gibi, millet İradesinden alır olduğunu tekrarlamaktan geri kalmadığı İktidarı kötüye kullanmış ve ASAYİŞ uğruna en özlü hürriyetleri, ve özellikle Basın, fikir ve vicdan hürriyetlerini yok etmeğe çalışmıştır.

1961 Anayasası'nın Başlangıç hükümleri arasına : «Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir İktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 devrimini yapan Türk Milleti» hükmü konmuştur. Bu hüküm, bilindiği üze-

⁴⁹ Erzurum Meb'usu Hüseyin Avni bey'in bu sözleri için bk. S. Agaoğlu, *Kuvayı Milliye Ruhu*, sh. 185.

re, Locke'un 1989 Tarihli Fransız «İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi» nde, ve yine o tarihten biraz daha önce yayınlanmış bulunan «Amerikan İstiklal Beyannamesinde» açıkca belirtilen «Zulme karşı Mukavemet» prensibinin 1961 tarihli Anayasamızda ifadesini bulan şeklidir. Anayasamız, 156 cı maddesi hükmü ile, «Başlangıç» kısmında sözü geçen temel görüş ile ilgili ilkelerin Anayasa metnine dahil bulunduğunu belirtmek suretiyle yukardaki prensibi Anayasa kuvvet ve kudretinde kılmakla yetinmemiş ve fakat aynı zamanda işbu prensibi, ikinci madde hükmü ile, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temel dayanaklarından biri olarak kabul ve ilân etmiştir. Bununla Anayasa, iktidar sahiplerine şu ikazı yapmak istemiştir ki devletin mevcudiyetini sürdüren hususlar kadar yani toplum düzeni ve asayiş unsurları kadar önemli diğer bir husus da kişi hak ve hürriyetleridir ve bu hak ve hürriyetler asayiş koruma veya devlet güvenliğini sağlama bahanesiyle zedelenmemelidir. Devleti ve toplum hayatını tehlikelere sokabilecek huzursuzluklar, asayişsizlikler var ise, bu huzursuzlukları ve asayişsizlikleri gidermenin tek çaresi hürriyetleri kısmak veya yok etmek ve hele fikir ve düşünce hürriyetine darbe vurmak değil fakat huzursuzluğu ve asayişsizliği yaratan gerçek nedenleri araştırıp hürriyetleri kısacak yerde onları gidermeğe çalışmaktır.

ASAYİŞİ SAĞLAMA uğruna asıl kaybettiklerimiz.

Çünkü unutulmamalıdır ki asayiş sağlama ve kamu düzenini devlet güvenliğini koruma uğruna ve adına yüzyıllar boyunca feda ettiğimiz bütün insanlık duyguları, bütün o şevkatler ve acıma duyguları bir yana, fakat asıl kaybettiğimiz önemli diğer bir unsur var ki onu feda ediş, bize, toplum olarak, diğer feda ettiklerimizden çok daha pahalıya mal olmuştur ve o da HÜR FİKİR ve HÜR DÜŞÜNCE yaşantılarına insafsızca KİYİŞİMİZDIR. Bu yüzden fikri sahalarda pek kısır ve pek zavallı kalmışızdır. Huzur bozulmasın ve devlet güvenliği sağlansın diye hiç bir fikir ayrılığına, hiç bir görüş farklılığına ve düşünce serbestisine, hiç bir ciddi tenkide fırsat ve imkân bırakmamışızdır. Bütün tarihimiz boyunca çektiklerimizin, ve bugün halâ çeker bulduklarımızın tek kaynağı bu fikir kısırlığı ve kültür zavallılığı değil midir? Ve bu kısırlığı, bu zavallılığı sürdürmek için hemen her devirde, kimbilir belki de farkında olmadan, aynı inad ve aynı usullerle ısrar etmemişiz midir? Aman farklı bir düzen gelmesin, aman geleneklerimize aykırı bir görüş veya düşünce belirmesin, aman tutucu yaşantılarımız de-

ğişmesin diye ataletin en derinliklerine dalmışızdır. Elbetteki adam öldüreni veya kaçıranı veya devleti yok etmeğe çalışanları yargılayacak ve cezalandıracağız. Fakat bunu yapmamıza fikri serbest bırakmak, hür düşünceyi, okuma heveslerini, çağdaş eğitimi ve Basını hür tutmak engel değil ki. Fakat biz daima yanlış ve yanlış olduğu kadar toplum için gerçekten zararlı bir noktadan hareket etmişizdir : sanmışızdır ki hür fikri, hür düşünceyi ve farklı görüş ve tutumları kökünden kazımakla asayiş ve devlet güvenliği kurulabilir. Bunu böyle sandıkça ve bu siyaseti sürdürdükçe de fikir yoksunluğuna her gün biraz daha saplanagelmışizdir. Ve bunu yaparken sadece halk sınıflarını değil fakat asıl halkı elinden tutup fikren geliştirecek ve kültürce zenginleştirecek olan aydın sınıfların oluşumunu da sifıra müncer kılmışızdır.

Üstelik bütün her şey'e rağmen asayiş de, medenî bir toplum düzenini de hiç bir zaman sağlayamamış ANARŞİ ile DESPOTİZM arasında bocalamış durmuşuzdur.

Devlet güvenliği konusunda hassasiyet gösteren İktidarlarımız şunu daima unuttur olmuşlardır ki topluma ve KİŞİ'ye değer (ve bu değer gerektirdiği GELİŞMEYİ) vermeyen, kişilere saygı ve sevgi telkin edemeyen, ve devlet yetkilerini layiki veçhile kullanmağa ehil olmayan bir hükümet, bir İktidar için devlet güvenliğine sahip çıkmanın imkân ve ihtimali yoktur : ne 'asıp kesmeler, ne Makyevelik usuller ve ne de Anayasa kurnazlıkları, hiç bir şey sonuç vermez.

ve BUGÜN

Bir süreden beri devlet güvenliği konusu İkinci Cumhuriyet devri Anayasa'sının kaderine hâkim olur nitelik kazanmış bulunmaktadır. Siyaset adamlarımız toplumun huzur ve 'asayişini sağlamanın sırrını sanki Anayasada arar görünmektedirler. Anayasa'ya şu veya bu hükmü koymakla, veya Anayasa'dan şu vey bu maddeyi çıkarmakla bu huzurun kendiliğinden geleceğini sanmaktadırlar. Hastalığın gerçek nedenleri üzerine eğilecek ve bunu tedaviye çalışacak yerde sun'i bir takım ilâçlarla deva yolları aramaktadırlar. Ve şimdi de sıkı yönetimin sona ermesi halinde Devlet'in, eğer yeterli tedbirler alınmayacak olursa, çökeceği endişesiyle Anayasa'ya yeniden çeki düzen verme tasesındadırlar.

Şunu hatırlatmak yerinde olacaktır ki eğer Anayasa'yı değiştirmekle sıkı yönetim rejimini başka bir kisve altında ve farklı de-

yimlerle devam ettirmek niyetinde isek, bu takdirde Türk demokrasisine telafisi güç bir darbe indirmiş ve Türk toplumu için vahim sonuçlar hazırlayan bir taktiğe başvurmuş oluruz. Buna lüzum ve zaruret yoktur. Mevcut kanunlarımız ve Anayasamız Devlet'i mutlak güvenlik içerisinde tutacak imkânları ve silahları, yersiz hür riyet kısıntılarına gitmeksizin, her hükümet'e sağlamış bulunmaktadır. Yeter ki İktidar'lar bu imkân ve silahları kullanabilecek tecrübeye ve yeterlikte elemanlardan kurulu olsun. Devlet güvenliğini sağlamanın başlıca yolu topluma, onun temel direği sayılan Anayasa'ya karşı güven besleme alışkanlığını aşılmasıdır. Bunun için de Anayasa'yı öyle ikide bir ve gelişi güzel değişikliklere sokmamak şarttır. Anayasa'yı sık sık değiştirmek ve onu alelade bir kanun durumuna indirmek demek, temel kanunu Parlamento'nun şu veya bu çıkarlar veya baskılarla ve her zaman için silip bozabileceği bir kağıt parçası haline getirmek olur ki böyle bir Anayasa'ya hiç kimse güven besleyemez. Halbuki devlet güvenliği toplumun Anayasa'ya güven beslemesi ve besledikçe onu ihlalden kaçınması sayesinde var olur. Oysa ki Siyasî partilerimiz bunu hiçte böyle görmemektedirler.

Başbakan'ın ve Parti liderlerinin Cumhurbaşkanı nezdinde yaptıkları 13 Temmuz 1972 tarihli toplantıya sunulan hükümet raporundan (Anayasa değişikliğiyle ilgili rapor) anlaşılıyor ki Türkiye Devletinin güvenliğe ihtiyacı vardır ve bu güvenliği kurmak gerekir. Bunu kurmak için de Anayasamızın temel hükümleri arasında yer alan bazı müesseseler, ve meselâ TABİİ YARGI müessesesi değiştirilmeli ve Fransa'dakine benzer Devlet güvenliği Mahkemeleri kurulmalıdır; ve bu arada Danıştay'ın yetkileri, Yürütme Organının hareket serbestisini kolaylaştıracak şekilde kısıtlanmalıdır, v.s.... Bu konu üzerine eğilip Fransa'daki duruma ayrı bir eleştirme yazısı yapmak gerek. Fakat şimdilik bir kaç kelime ile şunu belirtelim ki Fransa, genellikle hürriyet rejiminin ve özellikle fikir ve düşünce hürriyetinin teminatını yer yüzünde en mükemmel şekilde sağlayan Ülkelerden birisidir ve bu hürriyet anlayışını ne Devlet güvenliği, ne millî çıkarlar, ne asayiş ve ne de başkaca «kutsal» hiç bir şey uğruna feda etmez, kısıtlamaz. Tıpkı diğer Batı demokrasileri gibi Demokrasi terazisinin «Devlet güvenliği» ve «Hürriyetler rejimi» kefelere dokunmaz ve bu sonuncuyu birinciye tercih edecek davranışlara iltifat etmez. Devlet güvenliği mülahazalarını bizim de artık biraz daha ilmî ölçülere göre ele almamız zamanı gelmiştir. Uzun yüzyıllar boyunca bunu yapmadığımız içindir ki demokrasi kalesinin eşliğinden adımıımızı atamamışızdır.

«Tabii Yargı» hükmünü Anayasa'dan çıkardıktan, Danıştay'ın yetkilerini keyfi nitelikteki iktidar davranışlarını teşvik eder şekilde kısıtladıktan, Yargıç teminatında rahneler açtıktan ve Üniversiteyi sulta altına alıcı yollara saptıktan sonra biz istediğimiz kadar sıkı yönetim rejimini kaldırmış görünelim medenî âlemi kendimize güldürmüş ve demokrasiye yeni yeni ısınmağa başlayan insanlarımızı hayal kırıklığına uğratmış oluruz. Halbuki buna gerçekten lüzum yoktur. İş başına getireceğimiz hükümetler ve siyaset adamları biraz ciddi, biraz samimî, biraz yurtsever olsunlar kafi. Şimdiye kadar onların bu niteliklerden yoksun davranışları yüzündendir ki bütün huzursuzluklar, ve asayişsizlikler, ve adam Kacırmalar, ve Banka soymalar, v.s.... hepimizde sanki Devlet batıyor, vatan elden gidiyor zannını uyandırdı ve tek kurtuluş çaresini sıkı yönetimde ve Anayasa değişikliğinde gördük. Siyaset adamının yetersizliklerinin kefaretilerini yapmacık çarelerle ve demokrasi teknesinde çöküntü yaratan usullerle ödedik. Bu memlekette İKTİDAR'ı gerçekten Batılı anlayışıyla, basiretle, maharetle kullanacak insanlarımız yok değildir. Bizim talihsizliğimiz bu insanları iş başına getirebilecek sistemi keşfedememektir...

SONUÇ :

Ülkemizde cereyan etmiş olan olayların vehametine, ve mevcudiyeti muhakkak bulunan gizli örgütlerin arzettiği tehlikelere, ve demokratik rejimi yıkma konusundaki fanatik davranışlara hiç birimizin yabancı ya da duygusuz kalmadığı bilinen bir gerçek. Ancak bilinmesi gereken diğer bir gerçekte şu ki devlet güvenliğine ve toplumun kaderine yönelmiş görünen, ve bazan da siyaset adamınca gösterilmek istenilen, tehlikeleri, tıpkı küçük çocukları umacı masallariyle korkutmak ve susturmak istercesine, siyasi yaşantılarımızın düzenlenmesinde birer ağırlık gibi kullanma gayretlerine lüzumundan fazla değer vermek isabetli bir şey olmaz. Biz, millî bir geleneğimiz icabı, kendi âlemimiz dışındaki her şeye ilgisiz olduğumuz ve başka ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasal yaşantıları ve tecrübeleri ile kafamızı yormadığımız için bizdekine benzer ve hatâ çok daha vahim durumlar geçirmiş ve halen de geçirmekte olan diğer toplumların ne gibi bir tutuma yöneldiklerini, ve en anarşik olaylar sırasında dahi demokrasiyi ve hürriyeti korumak maksadıyla nasıl bir çaba sarfettiklerini ve asayışı sağlamak bahanesiyle bu kutsal değerlere yüz çevirmeyip aksine nasıl saygı gösterdiklerini, ve olağan üstü İktidarı kullanmak gerektiği zamanlarda dahi bu değerleri nasıl büyük bir kıskançlıkla yaşattıklarını bilemeyiz.

ve çoğu zaman bilmekte istemeyiz. Fakat her ne olursa olsun siyaset adamlarımıza, seçmen olarak milletçe hep birlikte şunu anlatabilmemiz şarttır ki «Devlet güvenliği» unsurunu demokrasinin kılıcı şeklinde hükümet etmenin vazgeçilmez birer lazimesi gibi gösterip ülkemizi demirden bir çendere içerisinde yaşatma niyetlerinden uzaklaşmalıdırlar. Eğer samimi olarak Türk demokrasisi gelişsin düşünce ve tasavvurunda iseler, şu veya bu maksatlarla sınırsız ve keyfi iktidar uygulamalarına yol açabilecek maceralara atılmalarının bu milleti daha nice on yıllar gerisine atacağını hesaplamalıdırlar. De Gaulle Anayasa'sı örneğine sarılıp Fransız siyasi rejimine benzer bir sistem ile selâmete çıkarız hayallerine kapılmanın hüsrân verici olduğunu unutmamalıdırlar. Fransa gibi bir ülke, De Gaulle Anayasası ile, olağan üstü durumları öngören bir siyasal taktiğe askerî ve siyasî mezziyetleriyle De Gaulle çapındaki kuvvetli bir şahsiyetin varlığı nedeniyle gidebilmiştir ve fakat giderken de fikir ve düşünce özgürlüğüne ve tüm hürriyetlere zarar getirmeyecek itinayı ihmal etmemiştir : ne âdalet mercilerinin yetki ve bağımsızlığını zedelemiş, ne Danıştay, Yargıtay ve Anayasa Şurası gibi örgütlerin otoritelerini azaltmış, ne de fikir ve düşünce hürriyetlerinin kısılması usullerine göz kırpmıştır. De Gaulle Anayasa'sına sempati besleyen siyasilerimizin ciddi olarak oturup Maurice Duverger veya George Vedel veya George Burdeau gibi elek üstü Fransız Anayasa'cılarının kitaplarını gözden geçirmelerini ve Fransız Güvenlik Mahkemelerinin tutumunu ve kararlarını eleştirmelerini ve 5 ci Fransız Anayasası konusunda bu üstadlardan ve bu uygulamalardan ders almalarını temenni ederiz. Fransa'da **hürriyet** ve **devlet güvenliği** dengesinin kişi hürriyetlerini feda etmeden nasıl sağlanabildiğini ve De Gaulle rejimine rağmen oradaki tenkid serbestisi, Üniversite özerkliği, okuma ve öğrenme hürriyeti konusundaki uygulamaların nasıl başarılı olduğunu etüd etmelerini dileriz. Ve asıl önemlisi, aynı Fransız sistemini harfi harfine kopye etmekle her şeyin düzelemeyeceğini, ülkemizin güllük gülistanlık olamayacağını, ve Fransa'da elden edilen sonuçlara asla erişilemeyeceğini, çünkü sonuç yaratan şey'in kanun metinlerini aktarmaktan ziyade İktidara sahip olanların **KİŞİLİKLERİ, GENİŞ GÖRÜŞLÜLÜKLERİ** ve **BİLGİLERİ** olduğunu hatırlamalarını isteriz. Her zaman tekrarladığımız gibi eldeki Anayasamız her türlü anarşik davranışları önleyebilecek yeterliktedir; olağan üstü hallere ve sıkı yönetim rejimine Batı anlayışıyla yer vermiştir. Esasen bugün halen İtalya'da ve Batı Almanya'da uygulanan Anayasalardan alınma hükümlerle meydana getirilmiştir. O ülkeler, ki bizdekine benzer anarşik olayların çok daha tehlikelilerine sahne olmuşlardır, bü-

tün bu tehlikeleri hürriyetsiz vadilere sapmadan önleyebilmişlerdir. «Onların toplumu başka, bizim toplum başka» şeklindeki sağma sapan iddialara mahal yoktur. Asayişin sağlanması konusunda Türk toplumu Batı ülkelerine nazaran çok daha kolaylıkla idare edilebilen, çok daha disiplinli, çok daha itaatkar, ve çok daha az şiddet ve otorite tedbirleriyle asayiş örneği verecek niteliklerle bezenmiştir. Yukarda da belirttiğimiz gibi geçmiş yüzyıllar boyunca o gaddar ve hunhar ve kişi değeri tanımaz Padişahlarımız ve Devlet adamlarımız, asayiş uğruna giriştikleri cinayetlerle ve Şeriat'ın kendilerine destek olan baskı uygulamalarıyla, bu milleti yer yüzünün en mutavaatkar, en kolay idare edilir milleti haline getirmişlerdir. Bu itibarla : «Yetki yetişmiyor, asayiş mevcut Anayasa ile sağlamak mümkün değildir» tarzındaki beyanların pek haklı yönü yok gibi görünmektedir.

Toplumumuzun belli sosyal gruplarına ve hattâ aydın sınıfları hâkim olangörüş ASAYİŞ'in korunması yönündedir ve şüphesiz ki bundan daha meşru bir dilek, bir tutum tasavvur olunamaz. Fakat böyle bir tutuma bağlı kalarak asayiş sağlayıcı her türlü rejime körü körüne KURTARICI gözüyle bakmak, ve hele siyaset adamlarımızın şimdi ister göründükleri Anayasa değişikliklerine destek olmak aşırılık sayılmalıdır. Her zaman belirttiğimiz gibi basiretli, olgun bilgili ve şahsiyet sahibi her devlet adamı bu ülkeyi hürriyetler Anayasası ile, yani mevcut Anayasa ile mutlu yarımlara sürükleyebilir. Hükümet icra eden kişilerin mümkün olduğu kadar fazla yetkiye ve iktidara kavuşma dilekleri, her yerde ve her devirde görülen şeylerdendir, fakat siyaset adamının bu doymak bilmez heveslerine SET çekmek biz yurttaşlara düşen en tabii bir hak ve en önemli bir görevdir. Bunun kadar önemli diğer bir görev de Şeriat'ın yüzyıllar öncesi yerleştirdiği ve İslâm düşünürlerinin ve devlet adamlarının geliştirdiği, ve bu günlere hazırladığı ASAYİŞ zihniyetini, yani bir zamanların «Altmış yıllık istibdat bir saatlik asayişsizlikten iyidir» mantığıyla veyahutta «Hükümetin emniyetini ihlâl» veya «Din elden gidiyor» mülâhazalarıyla İKTİDAR ve HÜRRIYET dengesinde İKTİDARA ağırlık veren zihniyeti değiştirmektir